

**МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ О.О.БОГОМОЛЬЦЯ**

ФАРМАЦЕВТИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
кафедра організації та економіки фармації

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему

**Організація роботи роздрібного сектору фармацевтичного ринку для
забезпечення населення України лікарськими засобами під час військового
стану**

Виконав: здобувач вищої освіти 6 курсу, групи 8803
напряму підготовки 22 Охорона здоров'я
спеціальність 226 Фармація, промислова фармація
освітньої програми Фармація

ГРИЦЮК ЮЛІЯ ІГОРІВНА

Керівник: к. фарм. н., доц. **ДОВЖУК В.В.**

Рецензент: к. пед. н., доц. **ЧХАЛО О.М.**

Київ – 2024 рік

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	3
ВСТУП	4
РОЗДІЛ I ТЕОРИТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗДРІБНОЇ ТОРГІВЛІ ЛІКАРСЬКИМИ ЗАСОБАМИ ТА МЕДИЧНИМИ ВИРОБАМИ ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ	8
1.1 Роздрібна торгівля ЛЗ та її значення для держави	8
1.2 Зміни в законодавчому середовищі які впливають на роздрібну торгівлю медичними засобами під час війни в Україні	11
Висновки до першого розділу	26
РОЗДІЛ II ПРАКТИЧНИЙ АНАЛІЗ РОЗДРІБНОЇ ТОРГІВЛІ ЛІКАРСЬКИМИ ЗАСОБАМИ ТА МЕДИЧНИМИ ВИРОБАМИ ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ	27
2.1 Аналіз інфраструктури аптечного ритейлу	27
2.2 Порівняльний аналіз продажу лікарських засобів та медичних виробів до та після повномасштабного вторгнення. Аналіз факторів, що впливають на роздрібну торгівлю	30
Висновки до другого розділу	47
ВИСНОВКИ	48
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	49

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ЛЗ – лікарський засіб

МВ – медичні вироби

ЗК – збройний конфлікт

ВК – військовий конфлікт

ЗМІ – засоби масової інформації

РТ – роздрібна торгівля

КМУ – Кабінет міністрів України

МОЗ – Міністерство охорони здоров'я

ЕР – електронний рецепт

АТТ – аптечні торгові точки

ЗАЕС – Запорізька атомна електростанція

ВСТУП

Актуальність теми

У сучасному світі, де збройні конфлікти (ЗК) та внутрішні неспокої стали життєвою реальністю, питання забезпечення доступу до якісних медичних засобів та медичних виробів мають величезне значення. В Україні, країні, яка за останні десятиліття пережила складне історичне перетворення та стикається із ЗК та зовнішніми загрозами, ця проблема набуває особливого актуальності. Однією з ключових аспектів системи охорони здоров'я є роздрібна торгівля лікарськими засобами (ЛЗ) та медичними виробами (МВ). Вона відіграє важливу роль у забезпеченні населення необхідними медичними засобами, і її стан під час воєнних конфліктів може мати серйозні наслідки для громадського здоров'я та системи медичного обслуговування.

Актуальність дослідження полягає в тому, що війни та збройні, політичні конфлікти породжують унікальні виклики для роздрібної торгівлі медичними товарами. Створюють нові проблеми які потребують правильного і швидкого вирішення. Вони можуть призвести до змін у пропозиції, попиті та доступності медичних засобів, а також впливати на ціни та якість продуктів, швидкості їх отримання людьми які їх потребують. Розуміння цих змін та їхніх можливих наслідків є ключовим завданням для ефективного управління системою охорони здоров'я в умовах війни.

Дослідження актуально також через світовий контекст та глобальні тенденції у галузі торгівлі медичними товарами. Ураховуючи роль України як учасника світового ринку, питання впливу війни на роздрібну торгівлю має важливий глобальний аспект. Також, дослідження важливе з практичної точки зору, оскільки результати дослідження можуть служити основою для розробки стратегій та політики забезпечення доступності та якості медичних засобів у військовий час. Важливо зазначити, що кожна країна має свої унікальні обставини і виклики, і не всі аспекти досвіду України можуть бути

безпосередньо застосовні в інших контекстах та державах. Але аналіз і вивчення досвіду України може надати корисні ідеї та інсайти для інших країн у плануванні та управлінні ситуаціями війни та кризи в галузі охорони здоров'я.

Мета і завдання дослідження

Метою дослідження є розгляд змін законодавства, що має вплив на роздрібну торгівлю ЛЗ і МВ від початку введення військового стану в Україні. Аналіз динаміки та вивчення впливу війни на роздрібну торгівлю лікарськими засобами та медичними виробами в Україні з ціллю визначення причин таких змін та їхніх наслідків для населення і системи охорони здоров'я.

Об'єкт дослідження: роздрібна торгівля лікарськими засобами та медичними виробами в умовах війни в Україні.

Предмет дослідження: Динаміка роздрібною торгівлі лікарськими засобами та медичними виробами в Україні під час війни. Тобто, сам процес змін і розвитку роздрібною торгівлі в контексті війни. Які зміни відбуваються під час воєнного конфлікту, та як це впливає на рівень доступності та якості медичних засобів для населення.

Методи дослідження

Під час дослідження було використано активне спостереження за торговими точками та споживачами, оцінка наявності лікарських засобів, дослідження фінансових звітів та законодавства, методи системного і статистичного аналізу інформаційних ресурсів, а також аналізу електронних джерел у галузі роздрібною торгівлі. Додатково, був проведений теоретичний, і порівняльний аналіз наукових джерел і отриманих експериментальних даних. Для аналізу отриманих результатів експерименту використовувалися математично-статистичні підходи.

Новизна та значення одержаних результатів: дослідження може бути важливим для:

- Поліпшення системи охорони здоров'я: Результати дослідження можуть допомогти удосконалити стратегії управління роздрібною торгівлею медичними товарами в умовах війни, що, в свою чергу, позитивно вплине на доступність та якість медичних засобів для населення.
- Політичні рішення: Результати дослідження можуть стати основою для прийняття політичних рішень щодо регулювання роздрібної торгівлі в умовах конфлікту, а також для розробки законодавчих актів та стратегій в цій сфері.
- Публічне здоров'я: Розуміння динаміки роздрібної торгівлі може сприяти зменшенню ризику витоку неякісних лікарських засобів на ринок та забезпечити безпеку пацієнтів.
- Міжнародний досвід: Результати можуть бути використані як приклад для інших країн, які стикаються з подібними проблемами в умовах конфлікту або кризи.
- Академічний внесок: Дослідження може сприяти розвитку академічних знань у галузі охорони здоров'я та торгівлі медичними товарами в умовах війни.

Отже, результати дослідження можуть мати практичне застосування в покращенні системи охорони здоров'я та забезпеченні належної медичної допомоги під час конфлікту.

Апробація результатів дослідження

1. Участь в 4й міжнародній науково-практичній конференції «Наукові дослідження та методи їх проведення: світовий досвід та вітчизняні реалії» 29 вересня 2023р. Болонья, Італійська Республіка.

2. Участь в бій науково-практичній конференції «Наука та сучасне фармацевтичне виробництво школи молодих науковців АТ «Фармак» 30 грудня 2023р. Київ, Україна.

Публікації за матеріалами дослідження були опубліковані в 2х наукових журналах

1. Dovzhuk V.V., Bazhan V.O., Grigor'eva A.O., Hrytsyuk Y.I., «Innovative approaches and strategies of the activities of modern pharmaceutical enterprises». Collection of scientific articles with the proceedings of the iv international scientific and practical conference. 29 september 2023 Bologna, Italian Republic. p.251-253.

2. Dovzhuk V.V Bazhan V.O., Grigor'eva A.O., Hrytsyuk Y.I., «Current approaches to the strategy of the pharmaceutical enterprise in the conditions of military operations». Збірник матеріалів XI науково-практичної конференції наука та сучасне фармацевтичне виробництво школи молодих науковців АТ «Фармак» 2023р. Київ. ст.51-53

Структура роботи: кваліфікаційна робота складається зі вступу, 2-х розділів, висновків, списку використаних джерел – 35 (із них 5 іноземними мовами). Загальний обсяг кваліфікаційної роботи – 53 сторінки, основний текст викладено на 39 сторінках. Робота містить 20 рисунків. Містить summary англійською мовою.

РОЗДІЛ І

ТЕОРИТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗДРІБНОЇ ТОРГІВЛІ ЛІКАРСЬКИМИ ЗАСОБАМИ ТА МЕДИЧНИМИ ВИРОБАМИ ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Роздрібна торгівля (РТ) лікарськими засобами є складовою ланкою фармацевтичного та медичного сектору і включає в себе процеси закупівлі, зберігання, продажу та консультацій щодо використання лікарських препаратів. Термін «роздрібна торгівля» або «ритейл» визначається, як обмін товарами або послугами між підприємствами та кінцевими споживачами.

1.1 Роздрібна торгівля ЛЗ та її значення для держави

РТ лікарськими засобами є необхідним елементом ланцюга забезпечення населення лікарськими препаратами. Це важливо, як для держави так і для самих громадян. Державі важливо підтримувати здоров'я свого населення з кількох ключових причин:

- Економічний розвиток: здорове населення є однією з основних складових успішного економічного розвитку. Здорові особи більш працездатні на роботі і їх продуктивність вища.
- Соціальна стабільність: здоров'я народу має велике значення для соціальної стабільності. Хвороби та відсутність доступу до медичної допомоги можуть викликати соціальні та економічні проблеми, такі як бідність, безробіття та відчуття невпевненості в майбутньому.
- Підвищення якості життя: здоров'я народу безпосередньо пов'язане з його якістю життя. Доступ до якісної медичної допомоги дозволяє людям вести активний та продуктивний спосіб життя.
- Забезпечення соціальної справедливості: гарантування доступу до медичних послуг є важливим аспектом соціальної

справедливості. Здоров'я має бути доступним для всіх шарів населення, незалежно від їхнього економічного статусу.

- Зміцнення національної безпеки: здорове населення є складовою національної безпеки. Захворювання можуть впливати на робочу силу та здатність країни ефективно функціонувати.

- Дотримання міжнародних зобов'язань: багато країн підписали різноманітні міжнародні угоди та конвенції, які визначають права громадян на охорону здоров'я. Забезпечення здоров'я населення є викликом для держави у виконанні цих зобов'язань.

Отже, підтримка здоров'я населення є стратегічно важливим завданням для забезпечення стабільності, процвітання та соціальної справедливості в державі. Тому забезпечення лікарськими засобами населення визначається як ключовий аспект громадського здоров'я. Тут важливо враховувати доступність лікарських засобів для широкого кола громадян та забезпечення їх якісною та безпечною продукцією.

Водночас для громадянина як індивіда, підтримка власного здоров'я теж є важливим компонентом який входить у власні інтереси. Ось кілька основних причин, чому люди стараються підтримувати своє здоров'я:

- Фізичне здоров'я: Кращий стан здоров'я дозволяє людині відчувати себе більш енергійною та витривалою, щоб легше виконувати повсякденні завдання.

- Психічне здоров'я: Зменшення стресу та тривоги впливає на покращення взаємодії з оточуючими, що поліпшує настрій і сприяє почуттю щастя і більшій задоволеності життям.

- Соціальна взаємодія та якість життя: Здоров'я дозволяє людині зберігати фізичну та психічну самостійність, необхідну для активного життя.

- Продовження тривалості життя: Здоровий спосіб життя допомагає зменшити ризик виникнення численних захворювань і подовжує тривалість життя.

- Поліпшення робочої ефективності: Здоров'я напряду впливає на психічний стан, концентрацію та продуктивність на роботі чи в навчанні. І в той самий час забезпечує вище матеріальне забезпечення.

Загалом, підтримка власного здоров'я є важливою для досягнення повного потенціалу, як у фізичному, так і у психічному відношенні, та для досягнення високого рівня якості життя.

Значення РТ в економіці держави: Роздрібна торгівля ліками має важливе значення для стимулювання економіки країни, оскільки вона впливає на різні аспекти господарської та соціальної сфер:

- Створення робочих місць: Роздрібні аптеки та інші точки продажу ліків забезпечують тисячі робочих місць, включаючи аптечних працівників, менеджерів, консультантів та інших фахівців. Це сприяє зменшенню безробіття та підвищенню рівня зайнятості, вищу матеріальну забезпеченість населення.

- Економічний внесок до бюджету: Роздрібна торгівля ліками генерує значні обсяги прибутку, які оподатковуються. Це призводить до збільшення доходів державного бюджету через оподаткування прибутку та інших податків, що сприяє фінансуванню соціальних та інфраструктурних програм.

- Стимулювання економічної активності: Роздрібна торгівля ліками стимулює економічну активність через використання логістики, транспорту, інформаційних технологій та інших супутніх послуг, що сприяє розвитку суміжних галузей економіки.

- **Забезпечення конкурентоспроможності фармацевтичного сектору:** РТ стимулює ринок ліків, що в свою чергу сприяє розвитку фармацевтичної промисловості та підтримує конкурентоспроможність компаній, які виробляють медичні препарати.

Тобто, роздрібна торгівля ліками має комплексний вплив на економіку країни, сприяючи розвитку фармацевтичного сектору, економічному зростанню, а також гарантує забезпечення громадянського здоров'я. Протягом 2022-2023 рр. фармацевтичні підприємства України в умовах військових дій зберегли свій науковий потенціал і розвинули міжнародне співробітництво в галузі фармацевтичної науки і практики. В умовах енергетичні проблеми з урахуванням потреб забезпечення українського війська і населення вони не зменшили обсяги внутрішнього виробництва фармацевтична продукція. Обсяг поставок вітчизняних фармпрепаратів в зовнішній ринок збільшився. Ці тенденції підтверджують ефективність сучасного управління фармацевтичними підприємствами [34]. Тому потрібно прагнути досягнути і позитивних змін і в сфері РТ

1.2 Зміни в законодавчому середовищі які впливають на роздрібну торгівлю медичними засобами під час війни в Україні

24-го лютого 2022 року Україна стикнулася з новими випробуваннями з якими не були знайомі жодна з країн сучасного світу. Військовий конфлікт спричинений Російською Федерацією в сторону України поставив чимало викликів для держави. ВК, який розгорнувся внаслідок цих подій став випробуванням не лише для силових структур, але й для всієї системи охорони здоров'я, включаючи фармацевтичну галузь. Україна, ввівши військовий стан, за Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» вивчає нові шляхи адаптації свого законодавчого середовища для забезпечення населення необхідними медичними

товарами і перешкоджанню гуманітарної кризи для населення в умовах військових небезпек. Однією з найважливіших аспектів в цьому процесі є зміни в законодавчих рамках для роздрібної торгівлі медичними засобами. Зважаючи на унікальні виклики, які виникають під час війни, Україна вживає низку заходів для адаптації та оптимізації законодавства в цій сфері.

Закони, накази та постанови прийняті для врегулювання РТ лікарськими засобами: однією з перших проблем, з якими стикається фармацевтична галузь в умовах військового конфлікту, є забезпечення безперервного постачання ліків. Військовий стан може породжувати ризики щодо інфраструктури, що виробляє ліки, а також створювати труднощі у транспортуванні, імпорту, реалізації та зберіганні медичних засобів. Забезпечення доступності ліків для поранених та хворих стає завданням високого пріоритету. Держава повинна реагувати оперативнo, забезпечуючи умови для стабільного виробництва та постачання критичних медичних засобів. 24. 02. 2022 р. Кабінет міністрів України створив постанову № 153 «Про перелік товарів критичного імпорту» згідно якого ЛЗ і медичні вироби внесли до товарів критичного імпорту в сектор «забезпечення життєдіяльності населення». Це було зроблено з метою забезпечення можливості здійснювати офіційні транскордонні валютні платежі. Розроблені механізми забезпечують сталість постачань та доступність медичних засобів для населення в умовах складного геополітичного та військового контексту.

Згідно з спостережень аналітичної системи дослідження ринку «PharmXplorer» компанії «Proxima Research» аптечного кошику в Україні, маємо такі результати: в натуральному вираженні (Рис. 1.1) частка зарубіжних препаратів у аптечному кошику займають 42% у 2021 р., 40,4% у 2022 р., та 41,5% у 2023 р. В грошовому вираженні (Рис. 1.2) частка зарубіжних ЛЗ переважає над вітчизняними препаратами так як вартість імпортованих препаратів є вищою і залежить від курсу іноземної валюти (долар, євро). Тому у 2021 р. 65%, у 2022 р. 64,5% та у 2023 р. 63,7%

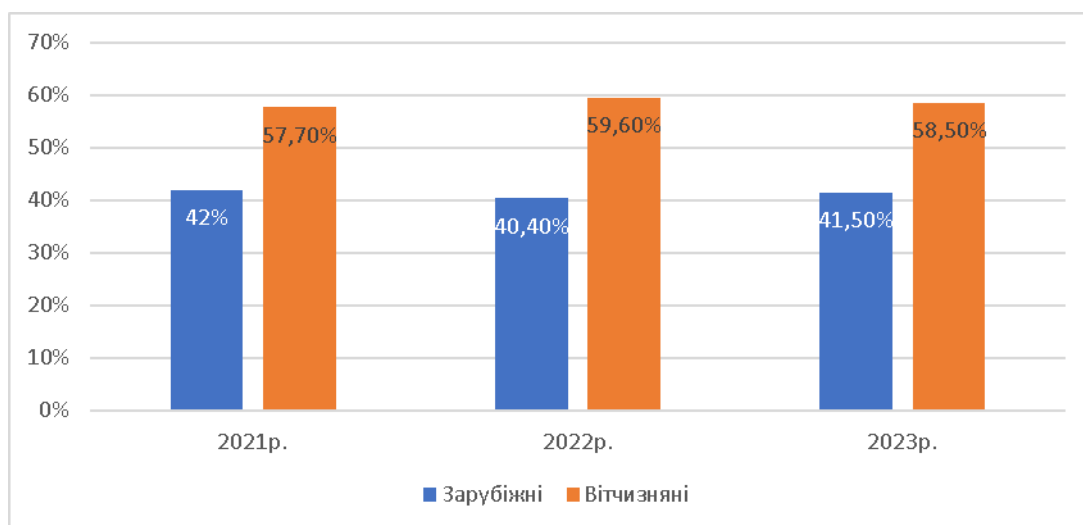

Рис. 1.1 Співвідношення імпортих та вітчизняних товарів в аптечному кошику (в натуральному вираженні)

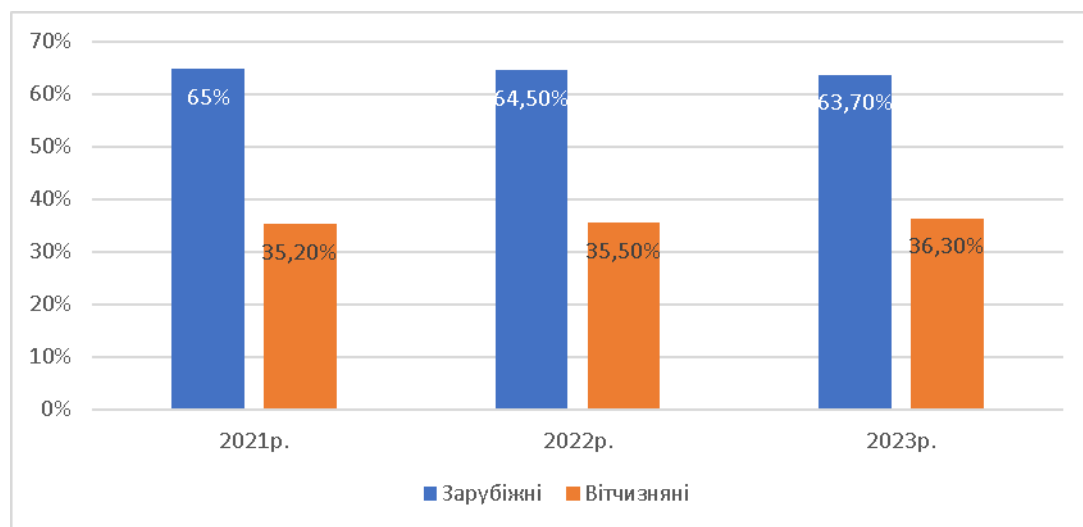

Рис. 1.2 Співвідношення імпортих та вітчизняних товарів в аптечному кошику (у грошовому вираженні)

Відповідно, можемо зробити висновки, що ЛЗ які виготовляються в Україні не мають змоги покривати повністю потреби населення, країна є залежною від імпортих ліків і постанова КМУ № 153 «Про перелік товарів критичного імпорту» була необхідною для безперебійного забезпечення ЛЗ населення.

Наступним питанням після забезпечення сталості імпорту стала реєстрація ЛЗ в умовах війни. Тому МОЗ України створив наказ від 26. 02. 2022

р. № 384 «Деякі питання екстреної державної реєстрації лікарських засобів під час воєнного стану»[5]. Згідно якого МОЗ України встановив механізм проведення екстреної державної реєстрації лікарських засобів, медичних імунобіологічних препаратів, препаратів крові на період введення воєнного стану.

Пізніше був ухвалений наказ МОЗ України від 13. 12. 2022 р. № 2241 «Про продовження строку дії реєстраційних посвідчень на лікарські засоби, строк дії яких закінчився або закінчується протягом періоду дії воєнного стану» [6] наказ передбачає внесення змін до Державного реєстру лікарських засобів України, а саме щодо інформації про продовження строку дії реєстраційних посвідчень на ЛЗ. Таке продовження реєстрації здійснюється на один рік з моменту завершення терміну дії реєстраційного посвідчення для лікарського засобу.

А також наказ від 25. 02. 2023 р. № 389 «Про державну реєстрацію, перереєстрацію лікарських засобів та внесення змін до реєстраційних матеріалів лікарських засобів, які зареєстровані компетентними органами Сполучених Штатів Америки, Швейцарської Конфедерації, Австралії, Канади, Європейського Союзу» [7] який дозволяє спростити реєстрацію певних лікарських засобів, які вже зареєстровані компетентними органами інших країн чи Європейського Союзу. Це є важливим рішенням для реалізації пришвидшення реєстрації а відповідно і доступу ЛЗ до людей які їх потребують. У воєнних конфліктах збільшується потреба у високоефективних лікарських засобах та медичних імунобіологічних препаратах для лікування поранених та хворих. А запровадження спрощених варіантів реєстрації ЛЗ дозволяє ефективно мобілізувати медичні ресурси та швидко впроваджувати нові ліки та технології для подолання епідемій, отруєнь та інших надзвичайних ситуацій. Введення воєнного стану може викликати нові або посилити існуючі

загрози здоров'ю, такі як епідемії чи біологічні атаки. Прискорена реєстрація лікарських засобів дозволяє швидше реагувати на ці загрози.

Наступний з прийнятих рішень є наказ МОЗ України від 28. 02. 2022 р. № 388 «Щодо забезпечення функціонування галузі охорони здоров'я» [8] (втратив чинність 02.05.2022 року) В якому був описаний пункт який керував правилами РТ, а саме відпуску ЛЗ за електронними рецептами. МОЗ України наголосили на можливості встановити особливий порядок оформлення та ведення первинно-облікової документації під час воєнного стану. Цей порядок включає в себе ведення та використання не лише електронних, але й паперових документів.

«У разі відсутності технічної можливості виписування електронних рецептів (ЕР) на лікарські засоби, які підлягають реімбурсації, рецепти на зазначені лікарські можуть виписуватися в паперовій формі відповідно до правил виписування рецептів на лікарські засоби і вироби медичного призначення, затверджених наказом Міністерства охорони здоров'я України від 19 липня 2005 р. № 360 «Про затвердження Правил виписування рецептів на лікарські засоби і вироби медичного призначення, Порядку відпуску лікарських засобів і виробів медичного призначення з аптек та їх структурних підрозділів, Інструкції про порядок зберігання, обліку та знищення рецептурних бланків» [9], зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 20 липня 2005 р. за № 782/11062 Відпуск лікарських засобів, які підлягають реімбурсації, здійснюється відповідно до виду пред'явленого рецепта. При відпуску лікарського засобу, який підлягає реімбурсації, за паперовим рецептом аптечний заклад обліковує його у паперовій формі та включає до зведеного звіту, який подається до Національної служби здоров'я України 1 та 14 числа кожного місяця.». Цей наказ важливий тому що, в умовах коли цивільна і критична інфраструктура піддається обстрілам з боку країни агресора у лікарів

не завжди є можливість видати ЕР а також аптеки та аптечні пункти можуть не мати змоги прийняти ЕР для відпуску потрібних ЛЗ.

Так як внаслідок військової агресії з боку Росії було знищено безліч фармацевтичних складських приміщень та транспорту яким здійснювалось перевезення ЛЗ. Виникло питання про розширення обсягів об'єктів, локацій зберігання фармацевтичної продукції та відповідно засобів для транспортування. На цей виклик МОЗ України видало наказ від 03. 03. 2022р. № 406 «Щодо обігу окремих лікарських засобів в умовах воєнного стану в Україні» [10] який взяв за мету дозволити перевозити медичні препарати засобами загального користування, включаючи транспорт, призначений для пасажирських перевезень, а також використовуючи поштові або багажні відправлення, за умови строгого дотримання умов їх зберігання, вказаних виробником. Також дозволити ліцензіатам утримувати лікарські засоби в приміщеннях для зберігання, якщо вони не були включені до ліцензійного реєстру з виробництва ЛЗ, оптової та роздрібною торгівлі медичними засобами, імпорту медичних засобів (за винятком активних фармацевтичних інгредієнтів).

З метою безперервного забезпечення громадян України лікарськими засобами на період дії воєнного стану, наказ зі схожою метою був виданий 05. 03. 2022 р. МОЗ України № 416 «Щодо реалізації положень постанови Кабінету Міністрів України від 02 березня 2022 року № 185» [11] Цей суміжний наказ надав право на транспортування та тимчасове зберігання ЛЗ акціонерному товариству «Українська залізниця». «Українська залізниця» в свою чергу гарантує забезпечення дотримання правил транспортування і зберігання, вказаних виробником в інструкції і забезпечення нормального функціонування холодового ланцюга.

А за наказом МОЗ України від 07. 03. 2022 № 425 «Про зберігання препаратів наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів в умовах воєнного стану» [12] ввели дозвіл на зберігання препаратів наркотичних

засобів, психотропних речовин і прекурсорів у всіх складських приміщеннях фармацевтичних (аптечних) закладах, які мають відповідну ліцензію на обіг наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів. І окремо для забезпечення та стимулювання швидкого і необхідного доступу до лікарських препаратів та медичних виробів, які можуть бути важливими для здоров'я населення. Щоб забезпечити належний рівень медичної допомоги було прийнято рішення про дозвіл ввезення на територію України лікарських засобів, які ще не втратили свою придатність, але які і не відповідають установленим стандартам передбаченими частиною першою статті 17 Закону України "Про лікарські засоби".

Під час військових дій в Україні пацієнти не завжди мають можливість потрапити до лікаря для отримання якісної медичної допомоги та отримання рецепту на потрібні ліки. В силу небезпечних подій які можуть відбуватись постало питання в скороченні шляху ліки-пацієнт. Тому МОЗ України видало наказ від 04. 03. 2022 р. № 413 «Деякі питання обігу та відпуску лікарських засобів в умовах воєнного стану» [13] (пізніше, 21.06.2022 року втратив чинність) в якому дозволили фармацевтам відпускати рецептурні ЛЗ «Крім лікарських засобів, які містять наркотичні засоби, психотропні речовини та виписуються на рецептурних бланках форми № 3, комбінованих лікарських засобів, що містять наркотичні засоби, психотропні речовини чи прекурсори в кількості, що не перевищує їх гранично допустиму норму, отруйних та сильнодіючих лікарських засобів». Фармацевтам в свою чергу здійснювати посилену фармацевтичну опіку, якісну консультацію відвідувачам аптеки. Надавати інформацію щодо правильного застосування ліків, їхніх можливих побічних ефектів та взаємодій з іншими препаратами. Це рішення Міністерства охорони здоров'я має на меті спростити доступ пацієнтів до необхідних ліків під час воєнних дій, коли доступ до медичних закладів обмежений або ускладнений. Одним із важливих аспектів є забезпечення пацієнтам можливості

отримати ліки без рецепту в разі недостатньої можливості звернутися до лікаря через складні обставини. Цей наказ дозволяє забезпечити необхідне лікування людям під час військового конфлікту коли швидкий доступ до ліків може врятувати життя та полегшити стан хворого. Такий підхід дозволяє зробити медичну допомогу більш доступною та ефективною в умовах війни.

Одним з наступних наказів виданих від час військового стану став наказ МОЗ України від 21. 07. 2022 р. № 1284 «Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів Міністерства охорони здоров'я України» [14]. Згідно якого затвердили впровадження електронних рецептів для антибактеріальних лікарських засобів з 01. 08. 2022 р. Це має кілька переваг і відповідає сучасним стандартам у сфері охорони здоров'я. Ось деякі причини:

- Зберігання інформації: ЕР дозволяють зберігати повну інформацію про пацієнта та його лікування в електронній системі. Це полегшує доступ до історії призначень, дозволяє лікарям швидше та ефективніше призначати лікування.
- Зменшення помилок: Електронні рецепти можуть допомагати уникнути помилок, пов'язаних з рукописними рецептами. Текст на екрані легше читати, а система може автоматично перевіряти наявність можливих взаємодій між препаратами.
- Зручність для пацієнтів: Пацієнти можуть здати ЕР у будь-якій аптеці без необхідності носіння паперового документу. Це спрощує процес отримання ліків та може забезпечити швидший доступ до необхідного лікування.
- Ефективність інтеграції: Електронні рецепти легше інтегрувати з іншими електронними системами охорони здоров'я, такими як електронні медичні картки та системи обліку запасів у аптеці.

- **Контроль над рецептами:** Електронні рецепти дозволяють лікарям та фармацевтам вести облік виданих рецептів, що сприяє кращому контролю за використанням ліків.

- **Можливість дистанційного виписування рецептів:** Лікарі мають можливість після ознайомлення з антибіотикограмою чи аналізами виписувати рецепт без повторної зустрічі. Що є більш безпечним під час війни для хворих.

Розуміючи що антибіотики є потужними ліками, які використовуються для боротьби з бактеріальними інфекціями. Їх видача тільки за рецептом має декілька обґрунтованих причин:

- **Запобігання недоречному використанню:** Використання антибіотиків без контролю може сприяти недоречному та неправильному застосуванню. Наприклад, при самолікуванні без консультації лікаря люди можуть неправильно вибрати ліки, неправильно дозувати або переривати курс лікування.

- **Зменшення ризику розвитку резистентності:** Недоречне та неправильне використання антибіотиків може призвести до розвитку бактерій, які стають резистентними до цих ліків. Це ускладнює лікування інфекцій та може мати серйозні наслідки для громадського здоров'я.

- **Необхідність правильного діагнозу:** Багато інфекцій потребують конкретного виду антибіотика для ефективного лікування. Лікар, призначаючи антибіотик, повинен правильно визначити вид бактерій, які викликають захворювання, та підібрати ефективний препарат.

- **Захист від побічних ефектів:** Антибіотики можуть мати побічні ефекти, і їх неправильне використання може призвести до

непередбачуваних наслідків. Лікар, враховуючи медичну історію та індивідуальні особливості пацієнта, може вибрати оптимальний препарат.

- Контроль за поширенням інфекцій: Видача антибіотиків тільки за рецептом дозволяє лікарю взяти під контроль ситуацію та мінімізувати ризик недоречного використання, яке може призвести до поширення інфекцій та погіршення ситуації.

Забезпечення рецептурного режиму для антибіотиків допомагає зберегти їхню ефективність та максимально зменшити ризики, пов'язані з їхнім використанням.

Одним з рішень ухвалених МОЗ України стосовно електронних рецептів додатково, став наказ від 15. 03. 2023 № 494 «Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Міністерства охорони здоров'я України щодо призначення та відпуску лікарських засобів і медичних виробів за рецептом» [15]. Він поширюється на всі заклади охорони здоров'я, фізичних осіб-підприємців та суб'єктів господарювання, які мають ліцензію на медичну або роздрібну торгівлю лікарськими засобами. Та спрямований на створення умов можливості виписувати електронний рецепт лікарями, а також реалізовувати рецептурні ЛЗ фармацевтами в аптеках чи аптечних пунктах. Згідно наказу, пацієнт або його представник має змогу самостійно обрати варіант виписування рецепту який для його буде більш зручним, паперовий (згідно рецептурного бланку) або ж електронний варіант рецепту. Наказ став чинним з 1-го квітня 2023 р. Тобто з 1-го квітня 2023 р. пацієнти маю змогу отримати ліки в аптеці, маючи електронний рецепт, не тільки на антибіотики та препарати які підпадають під програму реімбурсації, а і на інші рецептурні ЛЗ.

Загалом, використання електронних рецептів удосконалює систему лікування, робить її більш точною, швидкою та зручною для всіх сторін, включаючи лікарів, пацієнтів та фармацевтів.

Нововведенням також стало введення наказу від 11. 10. 2022 р. № 1844

«Про внесення змін до Правил виписування рецептів на лікарські засоби і виробу медичного призначення та Положення про фельдшерсько-акушерський/фельдшерський пункт» [16]

Головна мета розробки цього наказу – розширення можливостей фельдшерів відокремлених структурних підрозділів амбулаторії центру первинної медичної (медико-санітарної) допомоги у виписуванні рецептів на лікарські засоби для населення, з метою поліпшення доступу до лікарських препаратів. Внесені зміни стосуються засвідчення рецептів фельдшерами та визначенням їх повноважень у цьому питанні. Наказ передбачає, що фельдшери мають право виписувати рецепти на лікарські засоби (за винятком наркотичних, психотропних, отруйних і сильнодіючих), зазначаючи свою посаду, а також підпис та печатку амбулаторії або центру первинної медичної (медико-санітарної) допомоги. Введення цього наказу під час воєнного стану має на меті забезпечення населення доступом до лікарських засобів у надзвичайних умовах. Оскільки воєнний стан може призводити до різкого погіршення умов життя, обмеження доступу до медичної допомоги та лікарських засобів, наказ спрямований на полегшення ситуації через розширення можливостей фельдшерів виписувати рецепти для населення. Забезпечення населення доступом до лікарських засобів є критично важливим в умовах воєнного стану, коли може бути обмежений рух людей внаслідок небезпечних для життя і здоров'я факторів, а також можливість відсутності лікарського персоналу чи задля зняття надмірного робочого навантаження з вже працюючого колективу.

Отже, мета наказу полягає у забезпеченні медичної безпеки та доступу до лікарських засобів під час військового стану, зокрема шляхом розширення повноважень фельдшерів.

Зміни в розподілі фармацевтичного персоналу: З початком війни в Україні, значна кількість громадян виїхала за кордон з метою забезпечити собі безпечне проживання. Це спричинило брак кваліфікованого фармацевтичного

персоналу та викликало необхідність прийняття стратегічних рішень для забезпечення функціональності системи охорони здоров'я. Однією з таких стратегій стало створення наказу МОЗ України щодо дозволу випускникам медичних університетів працювати в аптеках (наказ від 08. 03. 2022 № 429 «Про залучення здобувачів вищої, фахової передвищої освіти, деяких інших категорій осіб до роботи у фармацевтичних (аптечних) закладах, інших закладах охорони здоров'я на період дії воєнного стану») [17]. Це рішення має на меті вирішення проблеми дефіциту медичного персоналу та забезпечення доступу населення до необхідних медичних засобів. В даному контексті важливо розглянути обґрунтування цього рішення, визначити його позитивні та можливі від'ємні аспекти, а також оцінити вплив на систему охорони здоров'я в умовах військових подій.

З плюсів цього рішення можемо виділити наступне:

- **Сприяння розвитку медичної інфраструктури:** Робота випускників у медичних установах, таких як аптеки, може сприяти розвитку медичної інфраструктури та забезпеченню належного функціонування системи охорони здоров'я в умовах війни.
- **Гнучкість робочого ринку:** Дозвіл для випускників медичних університетів працювати в аптеках надає гнучкість на ринку праці та може допомогти зменшити безробіття серед фармацевтичних фахівців у галузі охорони здоров'я.
- **Соціальна відповідальність:** Забезпечення можливостей для молодих фахівців працювати в аптеках в період воєнного конфлікту є важливим кроком для забезпечення соціальної відповідальності та збереження громадського здоров'я.
- **Адаптація до екстрених умов:** Фармацевтична галузь може швидко зазнавати змін у екстрених умовах, і випускники мають

можливість адаптуватися та використовувати свої знання для швидкої реакції на потреби населення.

- Підтримка системи охорони здоров'я: Робота випускників університетів медичних в аптеках може бути частиною комплексної стратегії підтримки системи охорони здоров'я в умовах воєнного конфлікту.

Незважаючи на потенційні переваги дозволу випускникам медичних університетів працювати в аптеках, існують також певні можливі негативні аспекти, які варто врахувати:

- Відсутність практичного досвіду: Випускники можуть не мати достатнього практичного досвіду у сфері аптечної практики, що може впливати на їхню здатність ефективно взаємодіяти з пацієнтами, розуміти рецепти та надавати необхідні консультації.

- Відсутність спеціалізованого тренінгу: Важливим є забезпечення випускників спеціалізованим тренінгом у галузі фармації, щоб вони були ознайомлені з особливостями роботи в аптечному середовищі та вміли ефективно взаємодіяти з аптечним асортиментом.

- Потреба в додатковому нагляді та оцінці: Випускники можуть потребувати додаткового нагляду та оцінки в роботі, щоб забезпечити їхню компетентність та відповідність стандартам у галузі фармації.

Також пізніше був сформований наказ від 06. 09. 2022 р. № 1599 «Про затвердження Положення про військову інтернатуру» [18] Враховуючи військовий стан в Україні, наказ передбачає введення військової інтернатури для підготовки медичних кадрів у вищих військових навчальних закладах Міністерства оборони України. Це відповідає потребам забезпечення військового сектору якісними та кваліфікованими медичними та фармацевтичними спеціалістами. Положення про військову інтернатуру враховує специфіку медичного і фармацевтичного обслуговування під час

ведення війни, забезпечуючи адаптовану та ефективну систему підготовки. Це стандартизує процеси навчання та підготовки, забезпечуючи високий рівень кваліфікації для військових спеціалістів. Враховуючи потреби в надзвичайних ситуаціях та загострення бойових дій, наявність кваліфікованих військових медичних спеціалістів, які пройшли військову інтернатуру, забезпечує швидке та адекватне реагування на події. Важливим є також створення резерву медичних та фармацевтичних кадрів, готових до негайного використання у разі потреби. Це робить систему медичної підготовки більш гнучкою та відповідною до сучасних викликів. Загалом, наказ має стратегічне, важливе значення у воюючій країні для готовності медичної системи до захисту національної безпеки.

Ще одним наказом що регулює кадрові зміни став наказ МОЗ України від 04. 08. 2022 р. № 1415 «Про особливості атестації працівників сфери охорони здоров'я та продовження терміну дії сертифікатів спеціаліста, посвідчень про кваліфікаційну категорію в період дії воєнного стану» [19]. Зупинка атестації є реакцією на складні умови та виклики, які виникають у зв'язку з військовим станом, і враховує недоліки в організації атестаційних процесів у таких умовах. Подовження терміну дії сертифікатів атестації та посвідчень призначено для уникнення втрати кваліфікованих кадрів у сфері охорони здоров'я, забезпечуючи їхню працездатність під час війни.

Варто зазначити, що усі ці накази створені для регулювання кадрами вимагали ретельного врахування та розробки ефективних механізмів контролю та підтримки, щоб забезпечити високий стандарт медичного обслуговування та безпеку пацієнтів в умовах військового конфлікту.

Також у відповідь на російську агресію 02. 03. 2022 р. В МОЗ України ухвалили наказ № 394 «Про заборону застосування на території України окремих лікарських засобів» [20]. Відносини між Україною та Росією стали вирішальним фактором у прийнятті такого рішення. Згідно його, на території

України буде надано заборону на використання медичних препаратів, виготовлених компаніями, що мають юридичні або виробничі адреси в Російській Федерації, відповідно до відомостей Державного реєстру лікарських засобів України. Це буде реалізовано шляхом анулювання реєстраційних посвідчень для вказаних медичних засобів. І за наказом МОЗ України від 29.04.2022 р. № 709 «Про припинення дії міжнародних договорів України про співробітництво в галузі охорони здоров'я з Російською Федерацією» [21] відповідно до статей Віденської конвенції про право міжнародних договорів та вітчизняного законодавства, визначається припинення дії міжнародних договорів України з Російською Федерацією в галузі охорони здоров'я. Це стратегічне рішення відображає волю української влади зупинити будь-яку форму співробітництва в галузі охорони здоров'я з агресором та забезпечити національну безпеку.

Прилеглими рішеннями МОЗ України видало наказ від 19 березня 2022 р. № 503 «Про заборону застосування на території України лікарських засобів, походженням з Республіки Білорусь» [22]. Та наказ МОЗ України від 09. 09. 2022 р. № 1632 «Про припинення дії міжнародних договорів України про співробітництво в галузі охорони здоров'я з Республікою Білорусь» [23] який є суміжний з наказом МОЗ України № 709. Ці накази були сформовані у зв'язку із підтримкою Республікою Білорусь здійснення Російською Федерацією військової агресії проти України. Заборона продажу російських та білоруських ліків спрямована на розрив економічних зв'язків між Україною та Росією, Білоруссю. Це повинно гарантувати підтримку внутрішнього ринку, забезпечуючи українським виробникам можливість розвитку та конкуренції без зовнішнього конкурентного тиску. Заборона російських та білоруських лікарських засобів також розглядається, як заходи з підтримки суверенітету і можуть слугувати політичною стратегією для підтримки патріотичного настрою населення та зміцнення національного єднання в умовах військового конфлікту.

Висновки до першого розділу

Вивчаючи теоретичні фактори РТ можемо підвести до того що роздрібна торгівля лікарськими засобами має системний та взаємодіючий вплив як на рівень національної економіки, так і на індивідуальні потреби громадян для збереження власного здоров'я. Для держави важливо підтримувати здоров'я громадян, щоб забезпечити економічний розвиток, соціальну стабільність та національну безпеку. Внаслідок військового конфлікту, Україна зазнала серйозних викликів, які також вплинули на сферу роздрібної торгівлі медичними засобами. Провівши аналіз змін законодавства можемо оцінити і узагальнити що держава, ввівши військовий стан реагує на надзвичайні обставини шляхом внесення змін у своє законодавче середовище для ефективного забезпечення населення необхідними медичними товарами та запобігання гуманітарній кризі. Ці зміни в законодавстві спрямовані на: забезпечення сталості постачань, спрощення процедур реєстрації та зберігання ліків, урегулювання питання щодо нестачі спеціалістів, розширення можливостей фармацевтів у відпуску рецептурних ліків, введення електронних рецептів, забезпечення доступності ліків, припинення співпраці з країнами агресорами.

РОЗДІЛ II

ПРАКТИЧНИЙ АНАЛІЗ РОЗДРІБНОЇ ТОРГІВЛІ ЛІКАРСЬКИМИ ЗАСОБАМИ ТА МЕДИЧНИМИ ВИРОБАМИ ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Під час війни підвищується ризик для здоров'я населення через поранення, інфекції та інші небезпечні фактори. Дослідження динаміки продажу лікарських засобів дозволяє оцінити, чи забезпечується необхідна медична допомога і чи вистачає лікарських препаратів. Аналіз продажу ЛЗ може вказувати на стан фармацевтичної інфраструктури в умовах військового конфлікту. Недостатній обсяг реалізації може свідчити про проблеми з постачанням, доступністю медичних установ або ефективністю системи охорони здоров'я.

2.1 Аналіз інфраструктури аптечного ритейлу

За останнє десятиліття Україна мала декілька вагомих факторів які спричинили спад кількості аптечних торгових точок в країні. Першим став початок збройного конфлікту в 2014 році в Донецькій та Луганських областях та окупація півострів Крим. Що понесло за собою втрату територій, населення, економічні збитки. В наслідок цих подій було зачинено біля 5 тисяч аптечних торгових точок. Наступним фактором являється початок пандемії Covid-19 яка стала випробуванням для усіх аптечних мереж країни. Так як втримати аптечний бізнес попри економічну нестабільність та обмеження діяльності було вкрай важко. І останнім найбільшим ударом став початок повномасштабної війни 24 лютого 2022 року. Згідно досліджень Proxima Research до вторгнення, на початку 2022 року Україні налічувалося понад 20,8 тис. аптечних закладів. Через бойові дії на території країни певна кількість аптек була змушена закритися, деякі з АТТ були зруйновані внаслідок російської агресії та ракетних ударів по цивільній інфраструктурі, в більшій мірі в регіонах де проходили

активні бойові дії. Також значна частина аптек опинилися на території яка була окупована, та була вимушена припинити роботу внаслідок тиску Російської Федерації, припинення постачань, та браку персоналу. Тому близько 4389 аптек припинило свою роботу, а це приблизно 20% від кількості аптек, що працювали до вторгнення. Якщо порівняти з втратами спричиненими Covid-19 де до початку пандемії функціонувало 19754 АТТ, а було закрито близько 1013, що відповідає 5% від працюючих аптек до початку пандемії. Можемо зробити висновки, що вторгнення стало набагато більшим потрясінням для аптечного ритейлу. Але від першої половини червня відзначається тенденція до зростання кількості функціонуючих аптек. Тому оглянувши показники (Рис. 2.1) з 1 липня 2023 року бачимо, що кількість аптек зросла до 17,5 тис. і складає 84% від попереднього показника до початку війни в Україні.

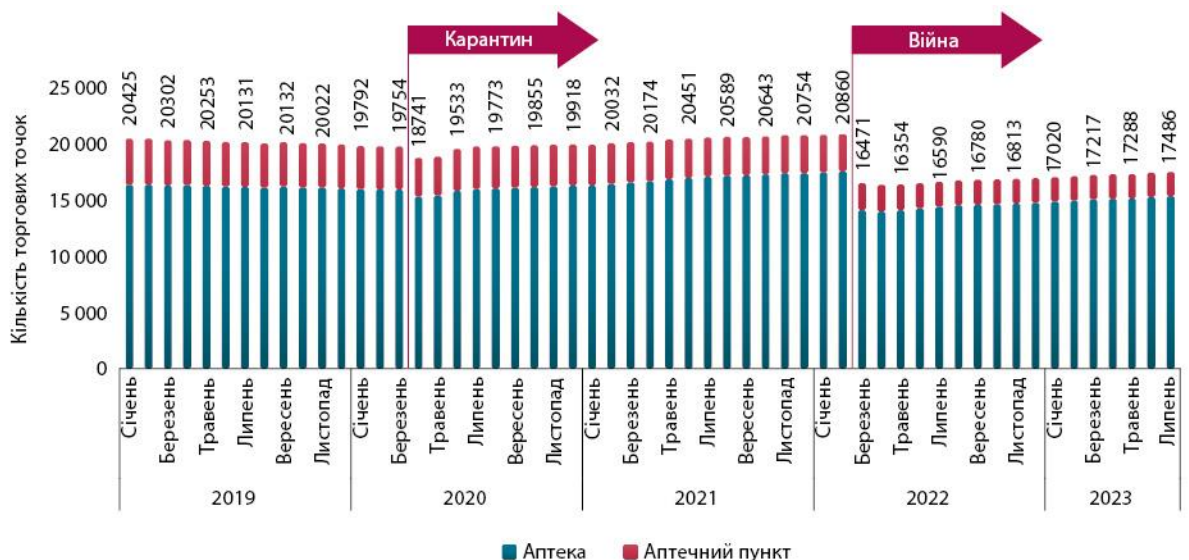

Рис. 2.1 Динаміка кількості торгових точок (аптеки, аптечні пункти) в роздрібному секторі за період з січня 2019 р. до липня 2023 р.

Негативна динаміка щодо кількості АТТ спостерігалася у всіх областях України. Але більш вразливими стали східні регіони та Київська область. На територіях які зараз тимчасово окуповані або піддаються частим обстрілам з проведенням на них активних бойових дій, ситуація досі залишається вкрай важкою. Так як поновити роботу на АТТ є неможливо і небезпечно. Зате на

територіях які піддалися деокупації, кількість аптек поступово починає зростати. На сьогодні оглянувши (Рис. 2.2) можна поділити регіони на ті які повністю відновили кількість АТТ: Львівська, Хмельницька. м. Київ навіть змогло прирости в кількості аптек на 4% порівнюючи з показниками до 24. 02. 2022 р.. Волинська, Рівненська, Чернівецька, Вінницька, Полтавська, Дніпропетровська, Житомирська, Київська, Закарпатська, Одеська, Івано-Франківська, Тернопільська відновлюючи АТТ досягли показників в 99%-92% від довоєнних показників. Регіони в яких ситуація залишає бажати кращого: Кіровоградська, Чернігівська, Сумська, Миколаївська, Харківська. Та відповідно східні регіони з критичними показниками: Запорізька, Донецька, Херсонська, Луганська.

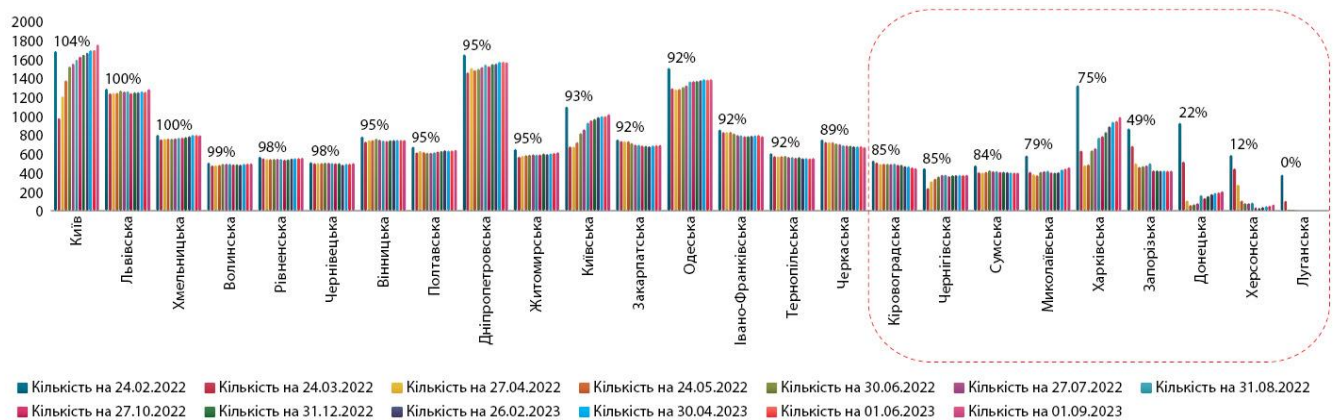

Рис. 2.2 Динаміка кількості торгових точок аптечних підприємства за період з січня 2019 р. до жовтня 2022 р. по регіонам України.

Факторами які ускладнюють відновлення кількості аптек є:

- Бойові дії та військові конфлікти: Бойові дії які продовжуються, та військові конфлікти на певних територіях призводять до знищення або непридатності для функціонування аптек, а також створюють небезпечне середовище для їх відновлення.
- Тимчасова окупація та небезпека: Аптеки, розташовані на тимчасово окупованих територіях, переживають ускладнене відновлення

через політичну та соціальну нестабільність, а також можливу небезпеку для працівників та клієнтів.

- Економічні труднощі: Військові конфлікти призводять до руйнування інфраструктури та зниження економічної активності, що робить важким фінансове відновлення або відкриття нових аптек.
- Втрата персоналу: Умови війни викликають масовий відтік фахівців, що ускладнює здатність аптек знаходити та утримувати кваліфікований персонал.
- Необхідність переорієнтації бізнесу: Війна змушує власників аптек переосмислити свою стратегію та шукати інші шляхи ведення бізнесу, що впливає на кількість аптек або на їх географічне розташування.
- Нестабільність медичної інфраструктури: Знищення медичних закладів, лабораторій та іншої інфраструктури внаслідок воєнних дій впливає на здатність аптек забезпечувати населення необхідними медичними засобами.
- Психологічний вплив на населення: Воєнний конфлікт створює психологічний стрес серед населення, що призводить до зменшення попиту на медичні послуги та лікарські препарати, і внаслідок цього, ускладнює відновлення і відкриття нових аптек.

2.2 Порівняльний аналіз продажу лікарських засобів та медичних виробів до та після повномаштабного вторгнення. Аналіз факторів, що впливають на роздрібну торгівлю

За даними аналітичної системи дослідження ринку «Pharm Explorer» В перший день вторгнення продаж ЛП збільшилися більш ніж в 2 рази, якщо порівнювати з таким ж днем в 2021 році. Зростання були як в натуральному так і в грошовому вираженні.

Рис. 2.3 Поденна динаміка обсягів аптечного продажу лікарських засобів з 01. 02. 2022 до 07. 06. 2022 рр. на вітчизняному ринку.

Мотивацією людей в перший день війни скуповувати ЛП пояснене декількома ключовими причинами:

- **Невпевненість та страх за здоров'я:** В період війни люди переживають велику невпевненість щодо свого майбутнього та, зокрема, стосовно їхнього здоров'я. За таких обставин страх перед можливими захворюваннями або пораненнями призводить до бажання запитися ліками для надання першої медичної допомоги чи лікування.

- Побоювання про доступність медичної допомоги: В умовах війни доступ до медичних установ та послуг може бути обмеженим. Люди розуміли, що вони можуть опинитися в ситуації, коли доступ до лікарської допомоги буде обмеженим, і тому вони намагалися запитися ліками для можливого самолікування.

- Вплив ЗМІ та рекомендації фахівців: ЗМІ, розповсюдження інформації та суспільні рекомендації для громадян також грали ключову роль у формуванні психології населення. Рекомендації лікарів про важливість мати певний запас ліків в аптечці, сприяло збільшенню попиту.

- Страх перед браком товарів: Люди опанувались страхом, що під час війни може виникнути дефіцит ліків.

Препаратами які найчастіше скуповували в аптеках в перші дні стали (Рис. 2.4): анальгетики та протизапальні, антигіпертензивні, антисептики, заспокійливі

Частими в аптечному кошику стали також медичні вироби, а саме: шприци, системи для вливання, бинти, вата, засоби особистої гігієни та засоби для догляду за хворими (підгузники, пелюшки, прокладки, мило, креми)

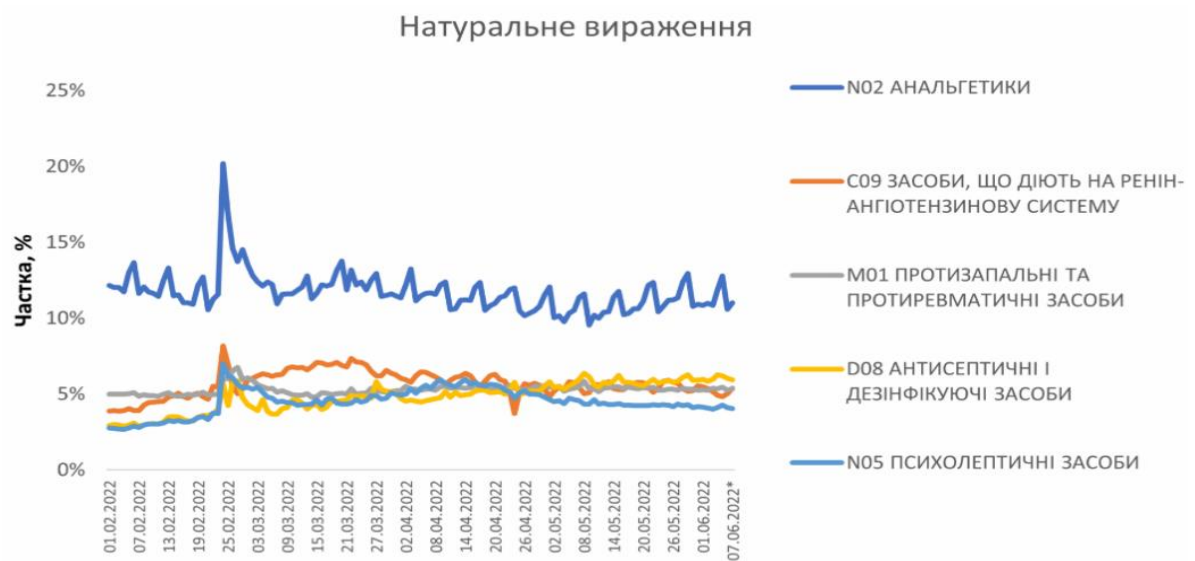

Рис. 2.4 Динаміка реалізації ЛЗ через роздрібний сектор в розрізі груп АТС-класифікації 2го рівня в натуральному вираженні з 01. 02. 2022 до 07. 06. 2022 р. в Україні.

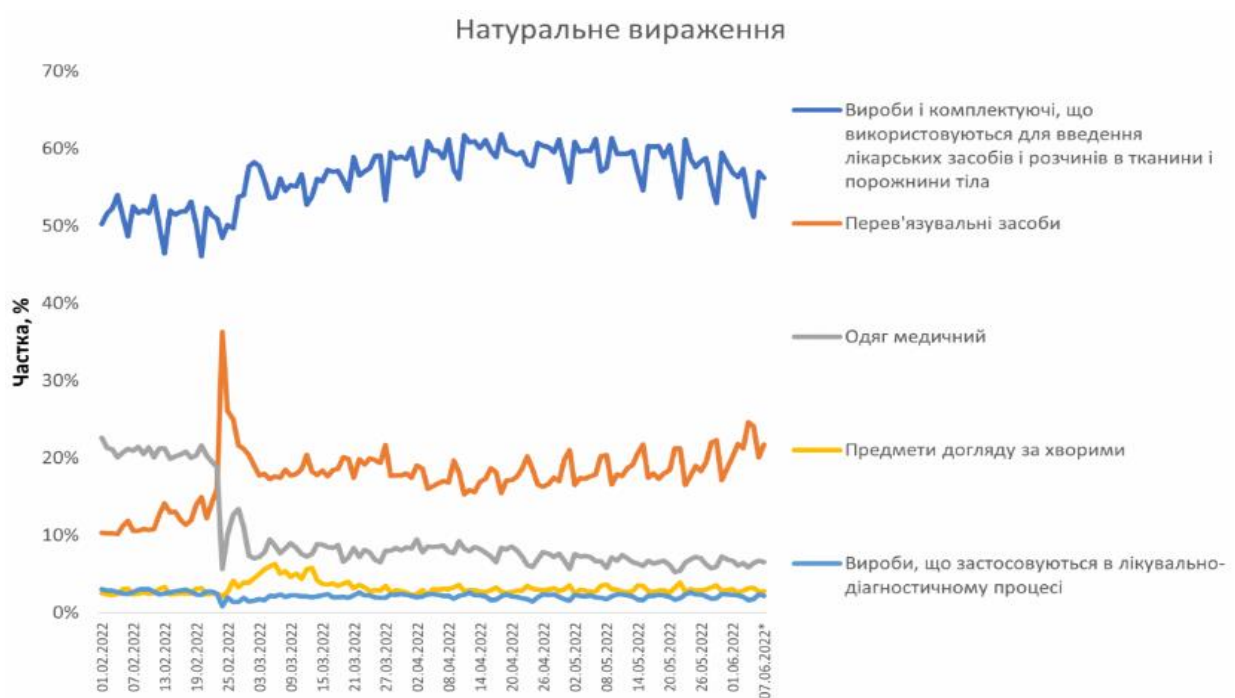

Рис. 2.5 Динаміка реалізації МВ в розрізі підкатегорій товарів в натуральному вираженні з 01. 02. 2022 до 07. 06. 2022 р. в Україні.

Підвищений попит спостерігався протягом перших 11-ти днів з моменту вторгнення. Після початкового періоду ажіотажу, коли було помітне масове скуповування ліків, динаміка продажів цих препаратів почала зменшуватись. Це

можна пояснити кількома факторами. По-перше, після загострення ситуації багато людей створили запаси необхідних медичних засобів тож після цього спостерігається тимчасове насичення. Це знизило загальний попит на препарати, оскільки більшість громадян вже мали достатній запас на перший час кризи. Додатково, фінансова нестабільність під час кризи змусила людей зосередитися на економії та обмеженні витрат. Після періоду активних покупок під час ажіотажу більшість споживачів стикається з фінансовими обмеженнями, що призвело до зменшення загального попиту на додаткові ліки. Також, після першої хвилі паніки та страху, яка викликала ажіотаж, психологічний стан споживачів змінився. Люди почали робити більш розсудливі покупки, звертаючи увагу на інші аспекти життя та не фокусуючись виключно на покупці ліків. Загалом, падіння динаміки продажів після ажіотажу є природним реакційним явищем, що визначається рядом факторів, включаючи насичення запасами, фінансові аспекти та зміни в психології споживання.

Також одним з факторів падіння продажу стали проблеми в постачанні аптек препаратами від дистриб'юторів. Та власне, проблем функціонування аптек загалом.

До війни, за останні 3 роки продажі ЛЗ приростали з року в рік. Одним з факторів росту продажу стала пандемія Covid-19. Пандемія суттєво вплинула на аптечний ринок і продажі лікарських засобів. Збільшений страх перед зараженням та підвищена свідомість про здоров'я призвели до змін в споживчому підході. Зокрема, спостерігалось збільшення попиту на антисептики, маски, респіратори, вітаміни та інші товари, спрямовані на профілактику та захист від вірусу. Однак з початком війни в Україні ситуація значно змінилася в гіршу сторону. Після початку війни в Україні аптечні продажі відзначилися значним зниженням, що може бути пояснено рядом факторів. По-перше, воєнні події і загальна нестабільність викликають психологічний стрес у населення, що призводить до зниження споживчої

активності, включаючи покупки лікарських засобів. Спричинені війною економічні труднощі впливають на рівень платоспроможності населення. Збільшення безробіття та втрата доходів спричиняють зменшення витрат громадян на лікарські засоби та медичні послуги. Додатково, воєнний конфлікт призвів до економічної нестабільності та девальвації національної валюти. Це робить імпорتنі медичні товари дорожчими, що ускладнює їх доступність для населення. Крім того, збільшення фінансових витрат на воєнні потреби визначає зменшення фінансування системи охорони здоров'я, що ускладнює доступ громадян до якісної медичної допомоги. Узагальнено, воєнні умови викликають комплексний вплив на економічні фактори, що суттєво впливають на сектор аптек та медичних продажів. Також одним з факторів зниження продажу ЛП є евакуація значної частини населення закордон. Це обумовлено різними факторами, які визначаються конкретними умовами в країні та характером конфлікту. Однією з основних причин є безпека. Громадяни шукають можливості для захисту від загроз та забезпечення особистої безпеки для себе та своїх сімей. Економічна нестабільність теж є важливим чинником. Зниження можливостей заробітку внаслідок війни підштовхує людей до пошуку роботи за кордоном. Також, багато людей які втратили своє житло внаслідок війни мають змогу отримати безкоштовний прихисток в інших країнах, отримуючи фінансові підтримуючі витрати, що також мотивує людей змінювати місце перебування. Наступним аспектом є руйнування медичної інфраструктури. Руйнування лікарень призводить до обмеження доступу до медичної допомоги для місцевого населення. Зменшення кількості медичних установ і послуг напряму впливає на можливість отримання необхідних лікарських засобів, що призводить до зменшення їхнього попиту.

Торкаючись, власне, фармацевтичної сфери: військові дії призводять до зниження виробництва лікарських препаратів та інших медичних товарів через знищення інфраструктури виготовлення і зберігання ЛЗ. Руйнування

транспортних шляхів, енергетичних мереж і системи постачання води, а також втрату робочої сили. Це ускладнює виробництво та постачання медичних продуктів до населення.

Порівнюючи продаж ЛП за 2019-2022 рр. Можна помітити негативну динаміку 2022 р. до 2021 р. В усіх вираженнях: (Рис.2.6) натуральному — в кількості проданих упаковок ЛП; Грошовому вираженні — сума вартості усіх проданих упаковок ЛП (в гривневому (Рис. 2.7) та доларовому (Рис. 2.8) еквіваленті). Та в загальній динаміці-приросту (Рис.2.9)

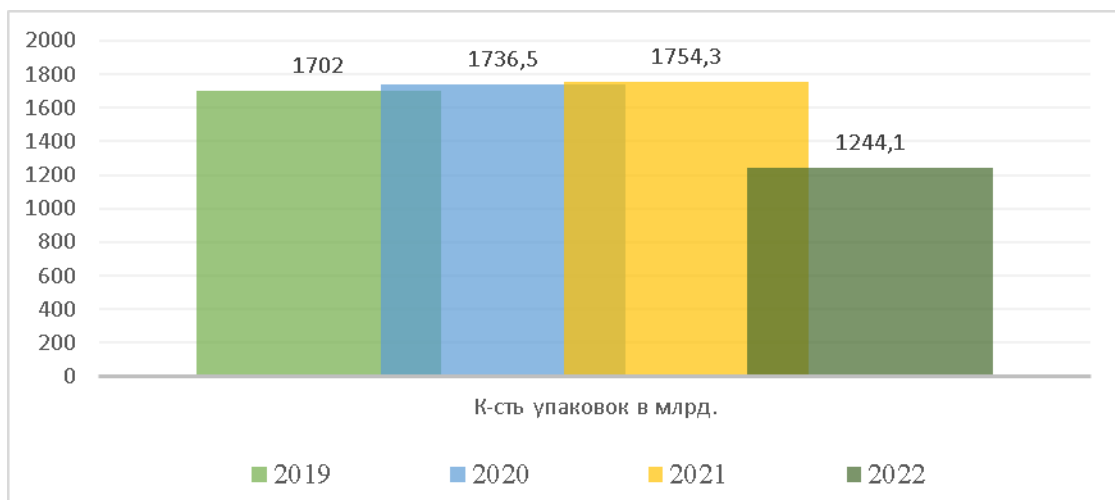

Рис. 2.6 Структура аптечного продажу, натуральне вираження за 2019-2022р.

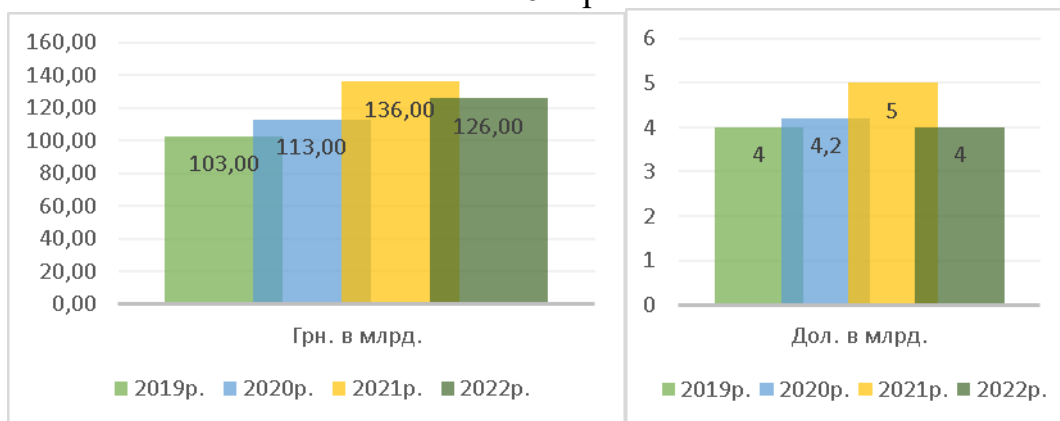

Рис. 2.7 Гривневий еквівалент

Рис. 2.8 Доларовий еквівалент

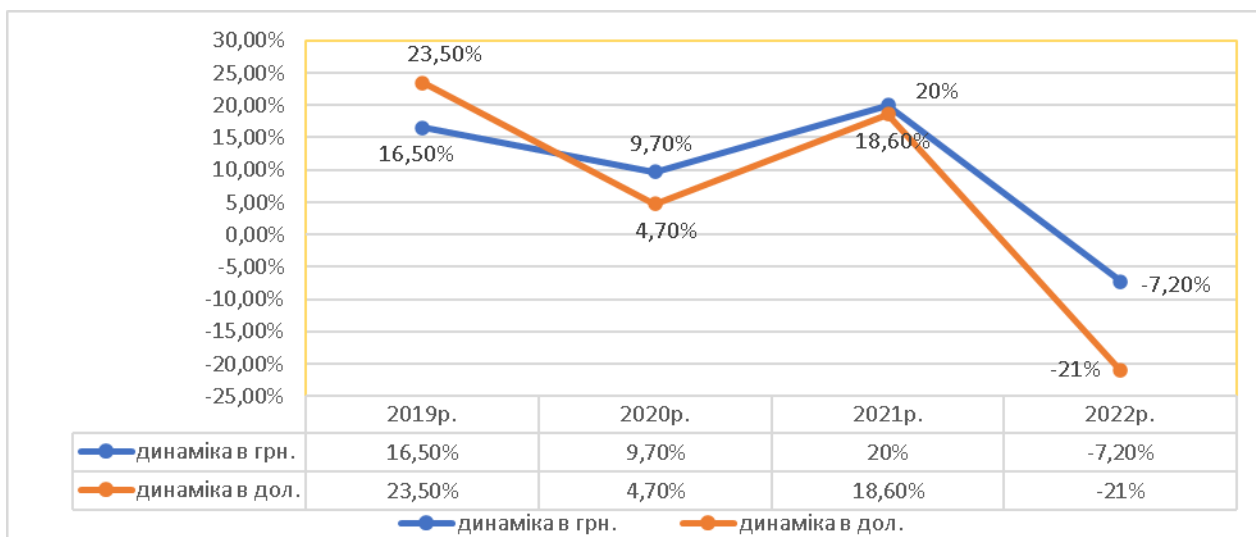

Рис. 2.9 Динаміка приросту в грошовому вираженні

Для коректного порівняння ринку 2023 р. з минулими, довоєнними роками будемо використовувати дані за перші 9 міс. 5-ти останніх років, згідно показників взятих з аналітичної системи дослідження ринку «Pharm Explorer»

За наявними даними (Рис. 2.10, Рис 2.11) можемо спостерігати, що фармацевтичний роздрібний ринок з 2019 р. по 2021 р. поступово зростав. У натуральному вираженні у 2020р. було продано близько 1255,7 млн. уп. це на 0,8% більше ніж у 2019 р. де було продано 1246,3 млн. уп. 2022 р. відзначився ще більшим ростом у 2,1% і сягало 1281,6 млн. уп. Що підтверджує той факт, що пандемія Covid-19 стимулювала РТ лікарських продуктів. А у 2022 р. на початку якого почалась війна, з показником 939,3 млн. проданих уп. показує критичне падіння на 26,8% в порівнянні з «мирним» 2021 р. У наступному 2023 р. показники проданих уп. в млн. становлять 944,4 що на 0,5% більше ніж в минулому році. Тобто можна стверджувати, що спостерігається позитивна динаміка, хоч не велика і показників довоєнного стану так і не досягнуто.

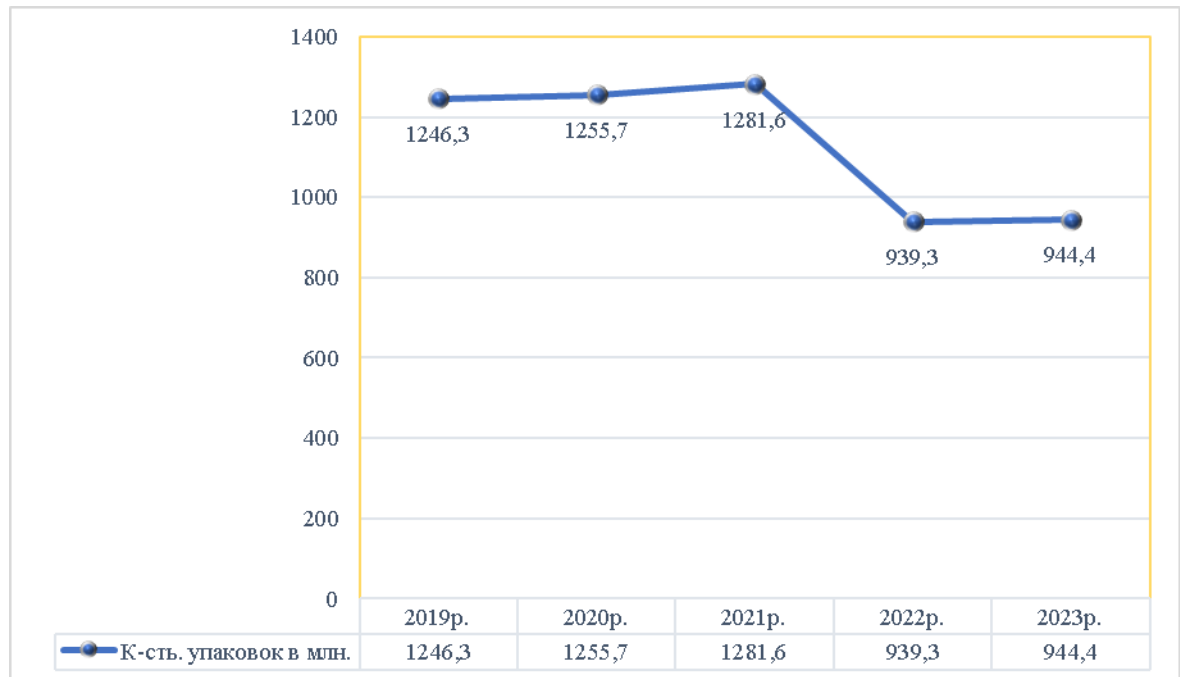

Рис. 2.10 Натуральне вираження за перші 9 міс. 2019-2023 рр.

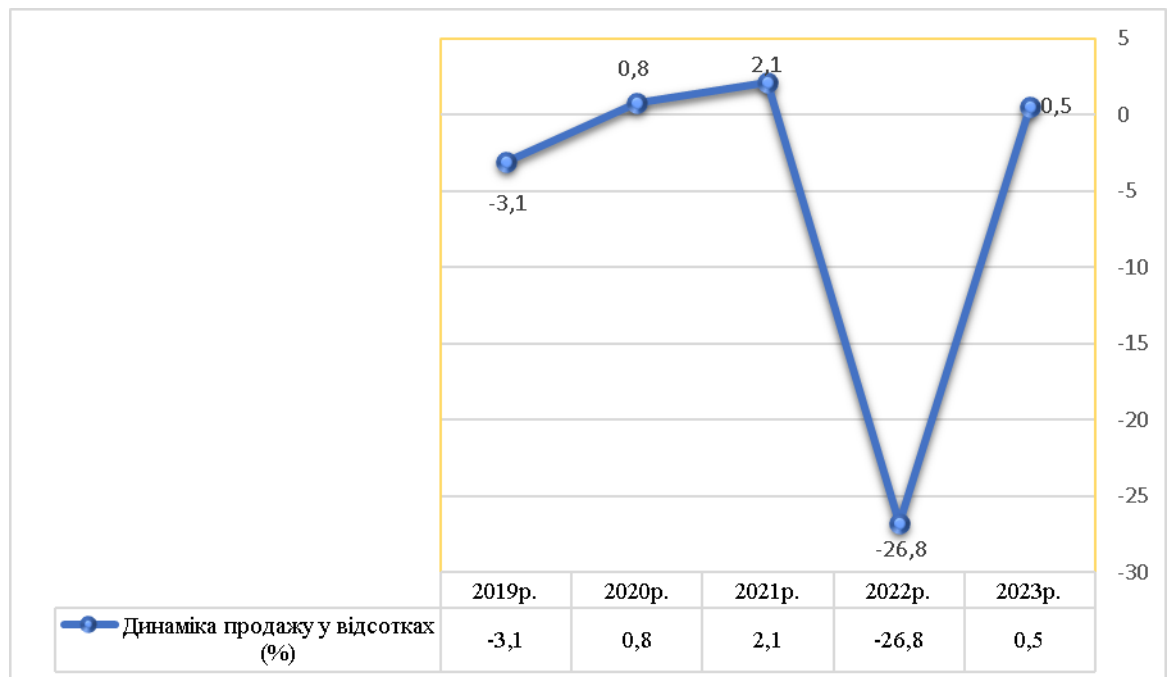

Рис. 2.11 Динаміка приросту натурального вираження за перші 9 міс. 2019-2023 рр.

У 2022 р. загальні обсяги аптечного продажу становили (Рис. 2.12) 90,5 млрд. грн. Тобто (Рис. 2.13) 3 млрд. дол. Це згідно даних (Рис. 2.14) на 6,4% менше у гривневому еквіваленті і на 15,6% менше у доларовому еквіваленті ніж у 2021 р. В якому загальні обсяги аптечного продажу становили 96,7 млрд. грн (3,5 млрд. дол.). А у 2023 р. не дивлячись на те, що в натуральному вираженні к-сть проданих уп. ЛП менша ніж в довоєнні роки, у грошовому вираженні спостерігається ріст. Цей ріст спричинений зростанням рівня інфляції, та ростом курсу іноземної валюти (долар, євро), що в свою чергу призвело до збільшення вартості імпортних препаратів, а також вітчизняних через ріст вартості на зарубіжну сировину.

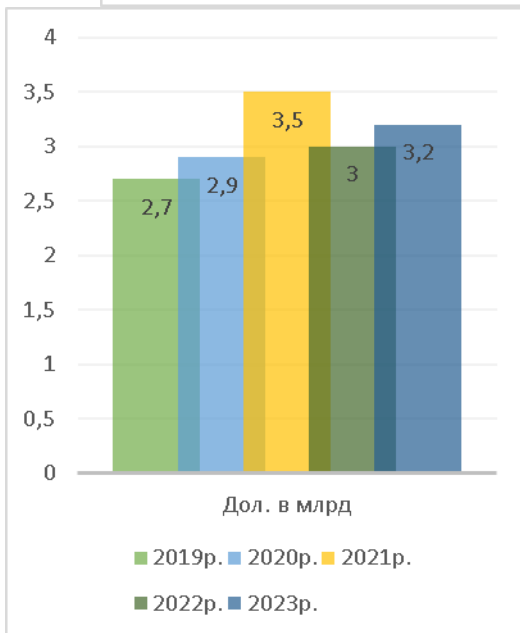
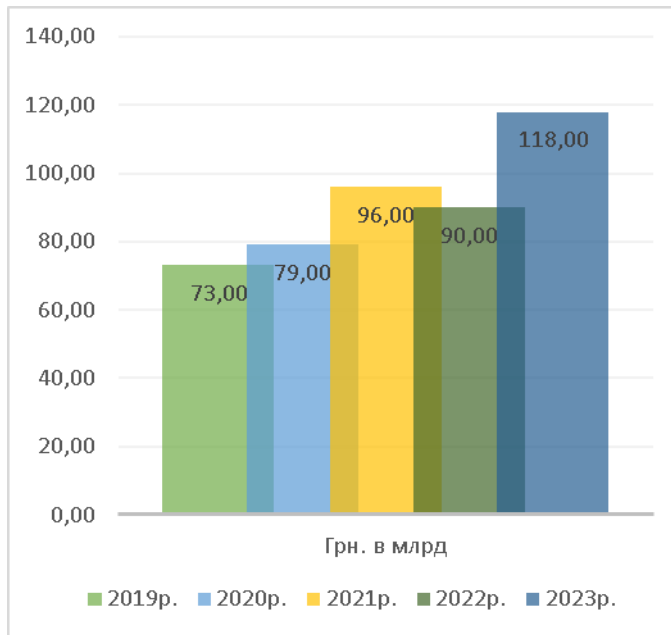

Рис. 2.12 Гривневий еквівалент

Рис. 2.13 Доларовий еквівалент

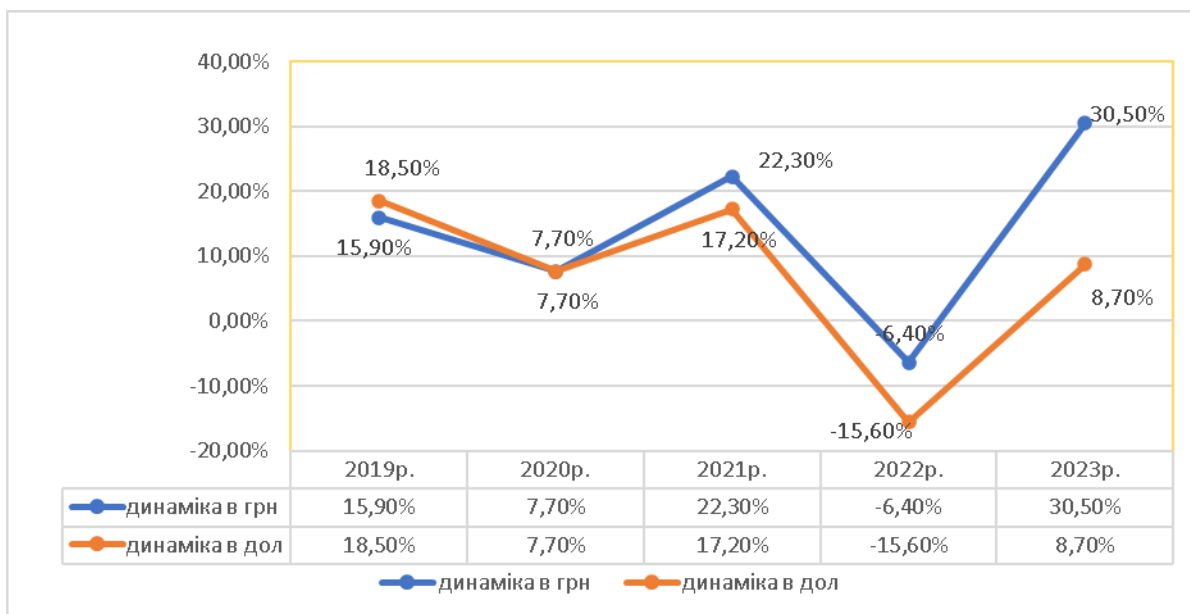

Рис. 2.14 Динаміка приросту в грошовому вираженні

Важливо відмітити, наскільки важливим є вплив змін законодавства під час військового стану на реалізацію МП. Яскравим прикладом є підвищення попиту та стрімкий ріст аптечного продажу 31.03.2023 р. Внаслідок поширення ЗМІ інформації про новий закон який мав набути чинності з 1-го квітня 2023 р. у людей виникла паніка пов'язана з переконанням, що вони не зможуть купити ліки якими зазвичай користуються без попереднього візиту до лікаря з метою отримання ЕР. Розуміючи, що записатися та потрапити на прийом до лікаря для них буде часозатратно багато людей ринули в аптеки щоб купити ліки про запас. Впевненість громадян в ускладненому доступі до лікарської консультації та електронного рецепта під час військового стану стала важливим фактором. Люди вирішили самостійно забезпечити себе необхідними медичними засобами. Тому багато хто переймаючись можливістю втратити доступ до необхідних медичних препаратів, прийняли рішення взяти передбачувані заходи та придбати ліки вже до набуття чинності нового закону. Часто зміни в законодавстві потребують певний час на адаптацію та непорозуміння серед громадян. В даному випадку, попереднє непорозуміння та

невпевненість в новому порядку виписування рецептів, призвело до масового скуповування медикаментів перед припущеним періодом невизначеності. Всі ці фактори разом призвели до надзвичайного підвищення попиту на ліки у визначений період, що відображає важливість чіткої та ефективної комунікації в сфері охорони здоров'я, особливо в умовах надзвичайних ситуацій.

За даними які надала компанія «Proxima Research» (Рис. 2.15) якщо можна зробити висновки, що в натуральному вираженні кількість проданих упаковок зросла на 268% порівнювати з тим самим днем у попередньому році, а у грошовому вираженні ріст становив 5%. При тому, через необізнаність людей, крім рецептурних препаратів в аптечному кошику спостерігались і не рецептурні препарати. Багато хто не орієнтувався які з препаратів відносяться до рецептурних, а які до не рецептурних тому в аптечний кошик потрапляла в безрецептурні препарати.

Тому можемо спостерігати раптовий ріст продажу рецептурних ЛЗ в натуральному вираженні на 326% і в грошовому на 385%. А на не рецептурні препарати ріст у натуральному на 219% і на 217% у грошовому вираженні.

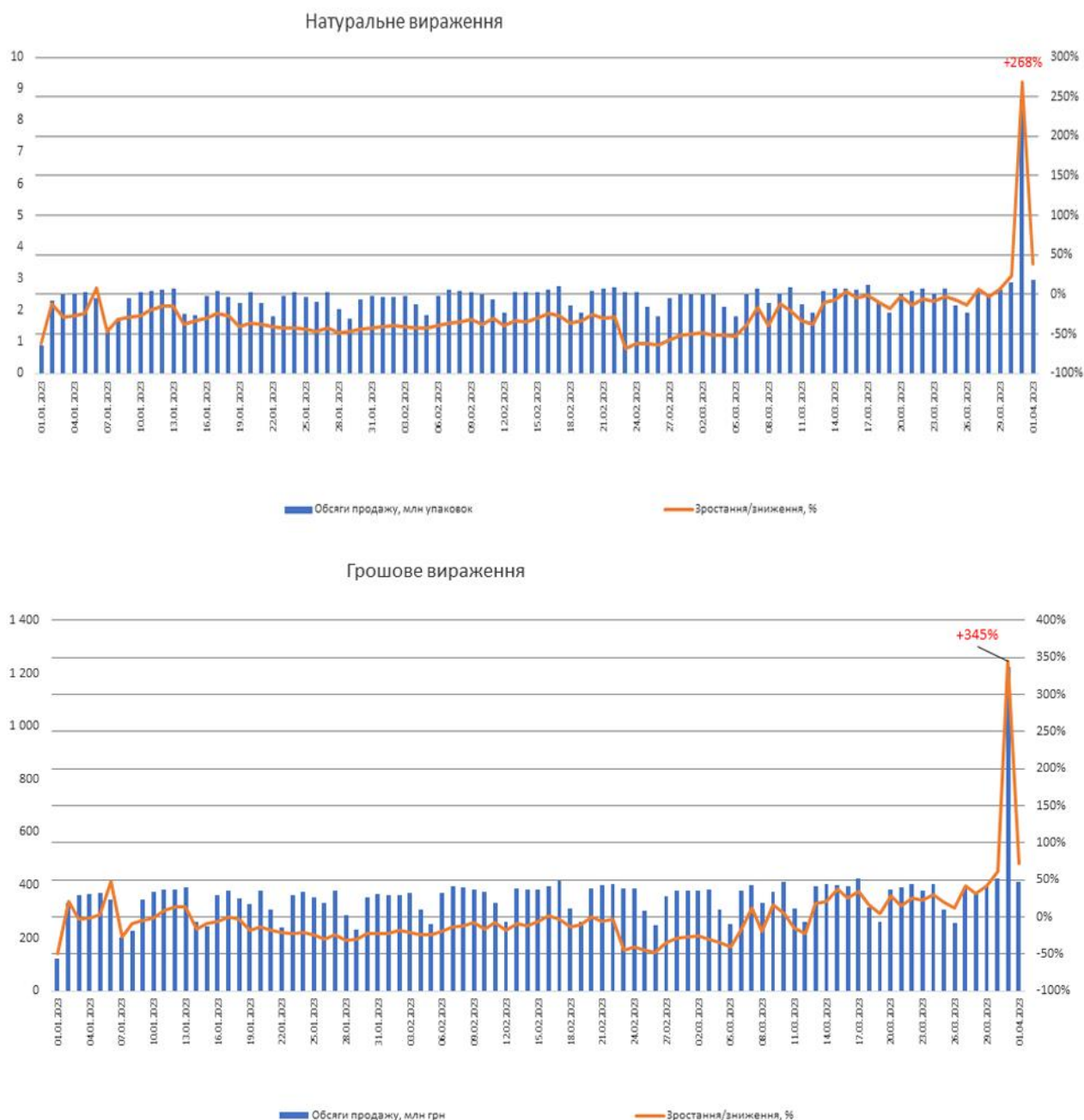

Рис. 2.15 Поденна динаміка обсягів аптечного продажу лікарських засобів з 01. 01. 2023 р. до 01. 04. 2023 р.

Схожу ситуацію раптового росту продажу спостерігаємо в кінці місяця липня 2022 р. коли люди почали скуповувати антибактеріальні засоби системного застосування побоюючись змін які повинні були настати внаслідок прийнятого наказу МОЗ України від 21. 07. 2022 р. № 1284 «Про затвердження

Змін до деяких нормативно-правових актів Міністерства охорони здоров'я України».

Згідно з даних яких надала компанія «Proxima Research» (Рис. 2.16) можемо проаналізувати, що відсоток антибіотиків в загальному обсязі аптечних продажів зросла до 12%. Проте, починаючи з 1 серпня 2022 року, продаж цих препаратів значно скоротилося, а їхня частка в ринковій структурі знизилася до 3%.

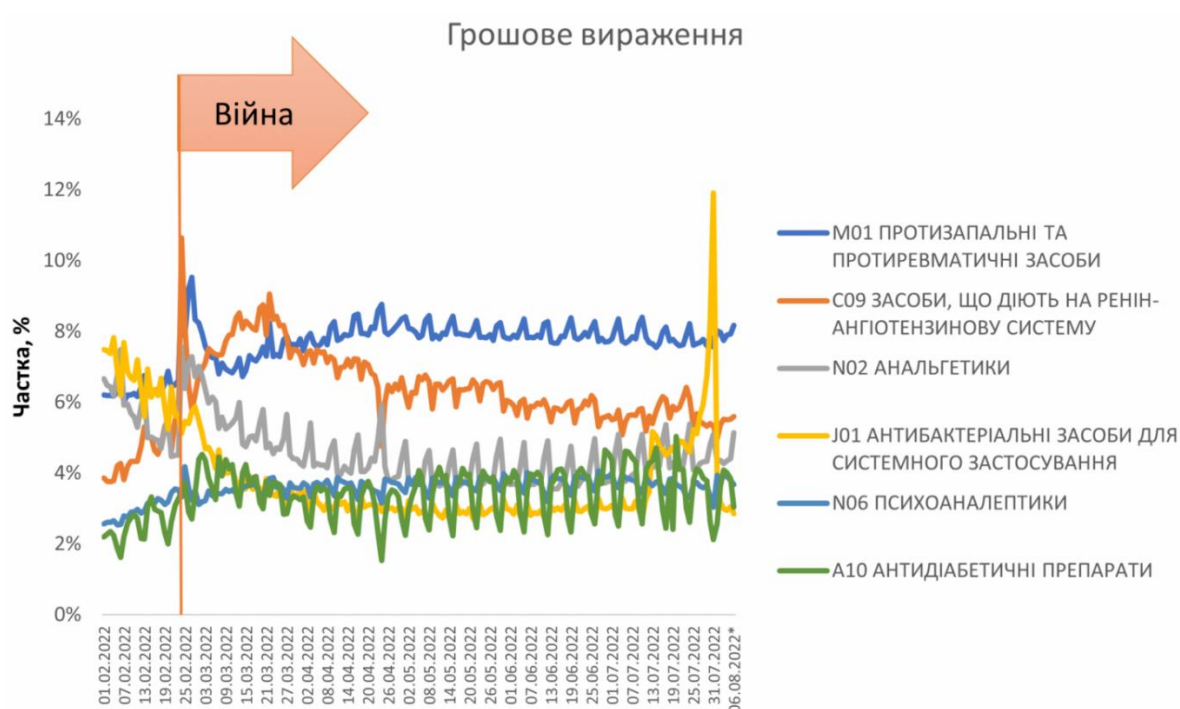

Рис. 2.16 Структура аптечного продажу лікарських засобів у розрізі груп АТС-класифікації 2-го рівня у грошовому і грошовому вираженні з 01. 02. 2022 до 06. 08. 2022 р.

На попит споживання та купівлі ліків також впливають ситуації в країні та на фронті. Через це влітку 2023 р. збільшився обсяг продажу калію йодиду. Аптечний попит на препарати калію йодиду і дієтичні добавки із йодом були викликані зростанням обурення та страху серед населення внаслідок потенційної ядерної та радіаційної небезпеки. Заходи уряду для захисту

населення теж підштовхували громадян до придбання цих препаратів. Одночасно з цим, події на ЗАЕС (Запорізька атомна електростанція) викликали загальний ажіотаж серед громадян. Продажі калію йодиду були обумовлені зростанням інтересу до заходів індивідуального захисту в умовах можливої надзвичайної ситуації. Тому що для населення засоби захисту від радіації можна вважати критичними у цьому контексті. Так як калію йодид є пріоритетним препаратом, через визнання його захисної ролі у випадку впливу радіоактивного йоду на щитоподібну залозу, звертання до аптек для купівлі цього препарату є типовою реакцією. В умовах загострення конфлікту та можливих техногенних катастроф. Зростання продажів калію йодиду стало свідченням глибокого переживання громадян щодо потенційних небезпек, пов'язаних із ситуацією на ЗАЕС. Реакція населення визначається не лише реальною загрозою, але і рівнем інформованості та сприйнятливості до певних сценаріїв.

Досліджуючи дані що зображені на (Рис. 2.18), продаж калію йодиду згідно показників які надала компанія «Proxima Research» ми можемо зробити висновки, що залежно від ситуації в країні, попит та продаж препарату коливався. 23го травня після заяви Президента України про можливий теракт на ЗАЕС, спостерігався найбільший приріст продажу калію йодиду до попереднього року, приблизно на 800% більше в грошовому вираженні.

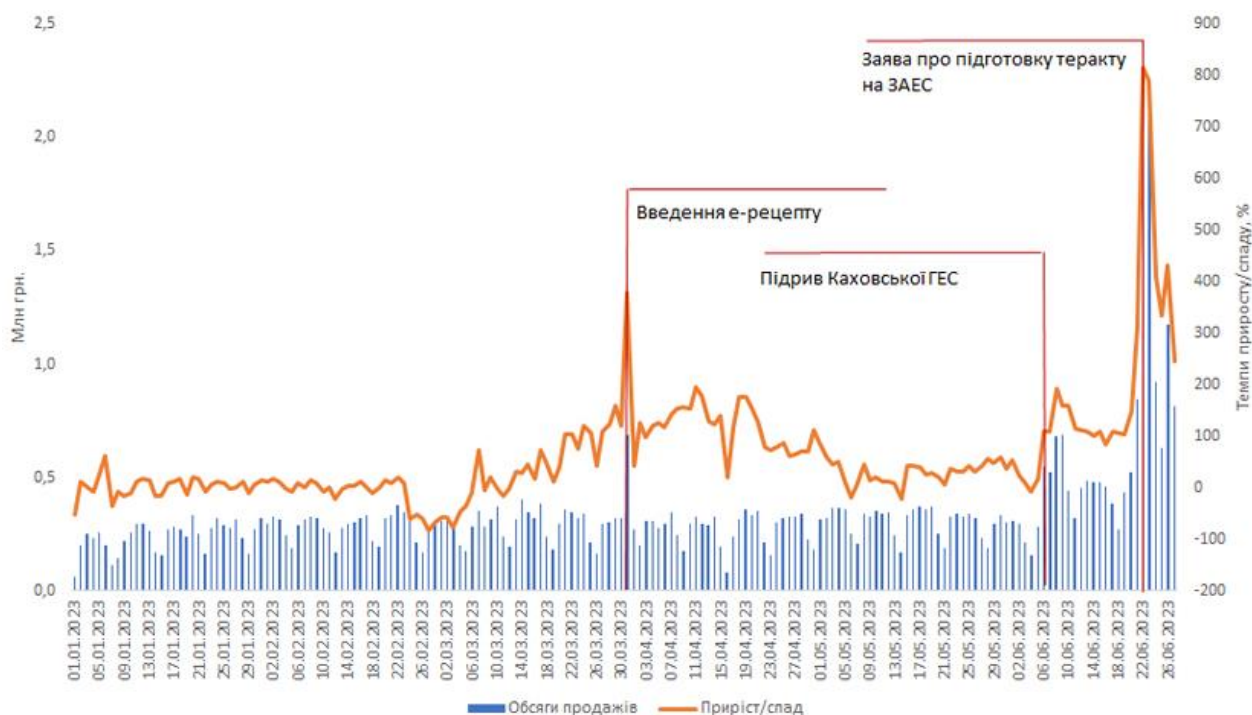

Рис. 2.18 Поденна динаміка обсягів аптечного продажу препаратів калію йодиду у грошовому вираженні із зазначенням темпів зростання/зниження до аналогічного періоду попереднього року

Висновки до другого розділу

Дослідження аптечного ритейлу підводить до узагальнення, що період з 2022 року до початку війни в 2023 році виявився особливо важким, і більше 20% аптек було змушено припинити роботу через знищення, окупацію і фактори тиску. Однак наступні показники свідчать про відновлення ситуації в аптечному секторі. З липня 2023 року відзначається позитивна тенденція зі зростанням кількості функціонуючих аптек, яка складає 84% від попереднього показника до початку війни. Це свідчить про певний розвиток та відновлення аптечного ринку в Україні.

Вивчаючи аналіз ринку фармацевтичних продажів за період з 2019 по 2023 роки спостерігаємо зміни в динаміці попиту та ринкових умов. За період до 2021 року спостерігалось стабільне зростання фармацевтичного роздрібного ринку, з підвищенням на 0,8% у 2020 році та на 2,1% у 2021 році. Вказані показники свідчать про певний позитивний вплив пандемії Covid-19 на ринок лікарських засобів, зокрема збільшений попит на антисептики, маски та вітаміни. Однак у 2022 році, який відзначився початком війни, спостерігається критичне падіння продажів лікарських засобів на 26,8% порівняно з попереднім 2021 роком. Це свідчить про вплив воєнних подій на фармацевтичний ринок, зниження споживчого попиту та економічну нестабільність. Аналіз обсягів аптечного продажу в 2022 році вказує на певне зниження в порівнянні з попереднім роком. Загальний обсяг продажів становив 90,5 млрд. грн або 3 млрд. дол. Зменшення на 6,4% у гривневому еквіваленті та 15,6% у доларовому еквіваленті відбулося на фоні впливу воєнних подій, зростання рівня інфляції та змін валютного курсу. У 2023 році відзначається невеликим позитивним зростанням у продажах лікарських засобів, що складає 0,5% порівняно з попереднім роком. Однак важливо враховувати, що показники ще не досягли рівня довоєнного стану, і вплив воєнних подій на ринок продовжується.

ВИСНОВКИ

У контексті військового конфлікту, організація роботи роздрібного сектору фармацевтичного ринку в Україні виявляється надзвичайно важливою для надання ефективного та доступного медичного обслуговування населенню. Аналіз законотворчих та економічних аспектів, а також впливу внутрішніх та зовнішніх факторів дозволив визначити ключові тенденції та стратегії. Перед початком військового конфлікту спостерігався стабільний ріст фармацевтичного ринку, але воєнні події викликали суттєві зміни.

Спад продажу лікарських засобів під час військового стану є результатом ряду факторів, таких як загальне економічне спадання, обмеження витрат та значна еміграція населення. Варто відзначити, що зміни в законодавстві, зокрема впровадження нового порядку виписування рецептів, викликали паніку та ажіотаж у населення. Через недостатню комунікацію в напрямку держава-населення, що суттєво вплинуло на ринкові процеси.

Аналіз купівельних тенденцій під час певних подій вказує на необхідність ефективної системи інформування та готовності до надзвичайних ситуацій. У контексті організації роботи фармацевтичного роздрібного сектору, ключовою є чітка комунікація та координація між аптечними закладами, владою та населенням. Забезпечення сталого доступу до лікарських засобів в умовах військових дій вимагає гнучкої стратегії, спрямованої на врахування економічних, соціальних та політичних реалій. Така стратегія має базуватися на підтримці та співпраці всіх учасників фармацевтичного ланцюга для забезпечення національної безпеки в галузі охорони здоров'я під час військових умов. Досліджуючи питання спостерігаємо, що військовий стан значно гальмує розвиток сфери і вийти на довоєнний рівень до закінчення військового стану буде вкрай важко, водночас спрогнозувати дату закінчення війни ми також не можемо, тому єдиним виходом є підлаштовуватись під нові умови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Voskoboynikova G. L. Conceptual foundations of pharmaceutical innovations in industrial practice. Workshops of the Magisterium. K., 2016. 215 p.
2. Kotvitska A. A., Tsubanova N. A., Kononenko N. M., Prosyanyk L. F. Ecopharmacy – a new interdisciplinary direction. Methodology. Development prospects. Social pharmacy in health care. 2018. No. 1.
3. Kotvitska, A. A., Kubareva I. V., Surikova I. O. Determination of the content and prerequisites of the formation of the concept of social pharmacy in the countries of the world and in Ukraine. Social pharmacy in health care. 2017. Vol. 3, No. 4.
4. Kotvitska A. A., Tarasenko D. Yu., Chmykhalo N. V., Karpenko L. A. Study and practical testing of the basic principles of the concept of decent work as a strategic reference point for the development of the social and labor sphere of the pharmaceutical market. Management, economics and quality assurance in pharmacy. 2019. No. 1 (57)
5. Наказ МОЗ України від 26. 02. 2022 р. № 384 «Деякі питання екстреної державної реєстрації лікарських засобів під час воєнного стану»
6. Наказ МОЗ України від 13. 12. 2022 р. № 2241 «Про продовження строку дії реєстраційних посвідчень на лікарські засоби, строк дії яких закінчився або закінчується протягом періоду дії воєнного стану»
7. Наказ МОЗ України від 25. 02. 2023 р. № 389 «Про державну реєстрацію, перереєстрацію лікарських засобів та внесення змін до реєстраційних матеріалів лікарських засобів, які зареєстровані компетентними органами Сполучених Штатів Америки, Швейцарської Конфедерації, Австралії, Канади, Європейського Союзу»
8. Наказ МОЗ України від 28. 02. 2022 р. № 388 «Щодо забезпечення функціонування галузі охорони здоров'я».

9. Наказ МОЗ України від 19 липня 2005 р. № 360 «Про затвердження Правил виписування рецептів на лікарські засоби і виробу медичного призначення, Порядку відпуску лікарських засобів і виробів медичного призначення з аптек та їх структурних підрозділів, Інструкції про порядок зберігання, обліку та знищення рецептурних бланків»
10. Наказ МОЗ України від 03. 03. 2022р. № 406 «Щодо обігу окремих лікарських засобів в умовах воєнного стану в Україні»
11. Наказ МОЗ України від 05. 03. 2022 р. № 416 «Щодо реалізації положень постанови Кабінету Міністрів України від 02 березня 2022 року № 185»
12. Наказ МОЗ України від 07. 03. 2022 № 425 «Про зберігання препаратів наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів в умовах воєнного стану»
13. Наказ МОЗ України від 04. 03. 2022 р. № 413 «Деякі питання обігу та відпуску лікарських засобів в умовах воєнного стану»
14. Наказ МОЗ України від 21. 07. 2022 р. № 1284 «Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів Міністерства охорони здоров'я України»
15. Наказ МОЗ України від 15. 03. 2023 № 494 «Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Міністерства охорони здоров'я України щодо призначення та відпуску лікарських засобів і медичних виробів за рецептом».
16. Наказ МОЗ України від 11. 10. 2022 р. № 1844 «Про внесення змін до Правил виписування рецептів на лікарські засоби і виробу медичного призначення та Положення про фельдшерсько-акушерський/фельдшерський пункт»
17. Наказ МОЗ України від 08. 03. 2022 № 429 «Про залучення здобувачів вищої, фахової передвищої освіти, деяких інших категорій осіб до

роботи у фармацевтичних (аптечних) закладах, інших закладах охорони здоров'я на період дії воєнного стану»

18. Наказ МОЗ України від 06. 09. 2022 р. № 1599 «Про затвердження Положення про військову інтернатуру»

19. Наказ МОЗ України від 04. 08. 2022 р. № 1415 «Про особливості атестації працівників сфери охорони здоров'я та продовження терміну дії сертифікатів спеціаліста, посвідчень про кваліфікаційну категорію в період дії воєнного стану».

20. Наказ МОЗ України від 02. 03. 2022 р. № 394 «Про заборону застосування на території України окремих лікарських засобів»

21. Наказ МОЗ України від 29.04.2022 р. № 709 «Про припинення дії міжнародних договорів України про співробітництво в галузі охорони здоров'я з Російською Федерацією»

22. Наказ МОЗ України від 19 березня 2022 р. № 503 «Про заборону застосування на території України лікарських засобів, походженням з Республіки Білорусь».

23. Наказ МОЗ України від 09. 09. 2022 р. № 1632 «Про припинення дії міжнародних договорів України про співробітництво в галузі охорони здоров'я з Республікою Білорусь»

24. Аптечний продаж за підсумками 2022 року URL: <https://proximaresearch.com/ua/ua/novini/aptechnij-prodazh-2022/>

25. Аптечний продаж в Україні. URL: <https://proximaresearch.com/ua/ua/novini/pharmacy-sales-ukraine-9-month/>

26. Аптечний продаж за підсумками 9 міс 2021 р. URL: <https://www.apteka.ua/article/614413>

27. Як гучні заяви зумовлюють аномальний попит на фармацевтичні товари? URL: <https://www.apteka.ua/article/669128>

28. Паніка на фоні запровадження е-рецепта: обсяги аптечного продажу зросли на 350%. URL: <https://www.apteka.ua/article/662709>
29. Фармринок на шляху до відновлення. № 41 (1312) 25 Жовтня 2021р. URL: <https://proximaresearch.com/ua/ua/novini/farmrinok-udt-8-08-2022/>
30. Фармацевтична галузь України — інтеграція в європейський та світовий ринок чи тупцювання на місці? URL: <https://www.apteka.ua/article/510294>
31. Фармацевтична галузь України — інтеграція в європейський та світовий ринок чи тупцювання на місці? URL: <https://www.apteka.ua/article/511114>
32. Фармацевтична галузь URL: <https://www.pharmencyclopedia.com.ua/article/307/farmaceutichna-galuz>
33. Європейський союз: контроль за лікарськими препаратами. URL: <https://www.apteka.ua/article/32994>
34. Dovzhuk V.V Bazhan V.O., Grigor'eva A.O., Hrytsyuk Y.I., «Current approaches to the strategy of the pharmaceutical enterprise in the conditions of military operations». Збірник матеріалів XI науково-практичної конференції наука та сучасне фармацевтичне виробництво школи молодих науковців АТ «Фармак» 2023р. Київ. стр.51-53
35. Dovzhuk V.V., Bazhan V.O., Grigor'eva A.O., Hrytsyuk Y.I., «Innovative approaches and strategies of the activities of modern pharmaceutical enterprises». Collection of scientific articles with the proceedings of the iv international scientific and practical conference. 29 september 2023 Bologna, Italian Republic. p.251-253

SUMMARY

Hrytsiuk Yuliia

ORGANIZATION OF THE WORK OF THE RETAIL SECTOR OF THE PHARMACEUTICAL MARKET TO PROVIDE THE POPULATION OF UKRAINE WITH MEDICINES DURING MARTIAL LAW

Department of Organization and Economy of Pharmacy

Scientific supervisor: Dovzhuk V.V.

Keywords: Retail, war, legislation, economy.

Introduction. The pharmacy retail trade plays an important role in providing the population with necessary medical supplies, and its condition during military conflicts can have serious consequences for public health and the health care system.

Materials and methods: Active monitoring of retail outlets and consumers, research of financial reports and legislation, methods of systematic and statistical analysis of information resources, analysis of electronic sources in the field of retail trade. The subject of the study is the retail trade of medicinal products during the military situation in Ukraine

Results. In the context of the military conflict, the organization of the retail sector of the pharmaceutical market in Ukraine is extremely important for providing effective and affordable medical services to the population. The analysis of legislative and economic aspects, as well as the influence of internal and external factors, made it possible to identify key trends and strategies. Before the beginning of the military conflict, stable growth of the pharmaceutical market was observed, but the war events caused significant changes.

The decline in drug sales during martial law is the result of a number of factors, such as a general economic downturn, cost containment, and significant population emigration. It is important that the changes in the legislation, in particular the introduction of a new procedure for issuing prescriptions, caused panic and excitement among the population. Due to insufficient communication in the direction of the state-population, which significantly affected market processes.

Analysis of purchasing trends during certain events indicates the need for an effective system of information and preparedness for emergency situations. In the context of organizing the work of the pharmaceutical retail sector, clear communication and coordination between pharmacies, authorities and the public is key. Ensuring sustainable access to medicines in the context of military operations requires a flexible strategy aimed at taking into account economic, social and political realities. Such a strategy should be based on the support and cooperation of all participants in the pharmaceutical chain to ensure national health security during wartime conditions. Investigating the issue, we observe that the state of war significantly inhibits the development of the activity.

Conclusions. The influence of the military conflict on the retail trade of medicinal products was analyzed, and the strategy for the formation of new laws was substantiated